

ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΟΥΜΕΝΑΙ ΚΥΚΛΑΔΕΣ
Η ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΕΝ ΑΝΔΡΩ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

Υ Π Ο

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Π. ΠΑΣΧΑΛΗ

Μουλάς Χίου και Ἄνδρου — Ναίτης — Καδῆς — Ἡ Σῦρος ὑπὸ τὸν καθῆν τῆς Ἄνδρου — Ἐκλαμπρότατος Ὁσμάν ἐφένδης, καθῆς Ἄνδρου, και μία ἀπόφασις αὐτοῦ — Δικαιοδοσία τοῦ καθῆ — Πῶς ἐδικάζοντο αἱ ὑποθέσεις ἐν Ἄνδρῳ — Ποιναι και πρόστιμα — Φάλαγκας — Ἐξορία — Διαπόμπευσις — Αἱ περὶ ἀγροτικῆς ἀστυνομίας διατάξεις ἐν Ἄνδρῳ — Γεροντοκραταὶ και Γεροντοκρασία — Νοτάριοι και καντζηλιάραι.

Τὴν ἀνωτέραν δικαστικὴν ἐξουσίαν ἐν Ἄνδρῳ κατὰ τὰ πρῶτα εἶτη τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας ἤσκει Μο υ λ λ ᾶ ς ἐδρεῶν ἐν Χίῳ και φέρων τίτλον Μο υ λ λ ᾶ Χί ο υ και Ἄ ν δ ρ ο υ. Μουλλάς δ' ἐπὶ λέξει σημαίνει Κ ρ ι τ ῆ ς, ἀνώτερος δῆλον ὅτι δικαστής.

Ὁ Μουλλάς ἔστειλεν εἰς Ἄνδρον Ν α ῖ τ ῆ ν, ἀντιπρόσωπον δηλαδὴ αὐτοῦ ἢ ἐπίτροπον. Τῷ 1683 Ναίτης Ἄνδρου ἦτο ὁ Μουσταφᾶ ἐφένδης, χαρακτηριζόμενος ὡς ἄνθρωπος ἀγαθὸς και ἀπερίττος, πολλὴν ἐπιδεικνύων εὐμένειαν πρὸς τοὺς κατοίκους και προστατεύων αὐτούς. Τὴν 30 Μαΐου 1683 ὁ Μουλλάς Χίου και Ἄνδρου γράφει μεταξὺ ἄλλων εἰς τοὺς προκρίτους τῆς Ἄνδρου και τὰ ἐξῆς: «Ἴδου ὅπου σᾶς στέλλομεν και ναίτην τὸν Μουσταφᾶ ἐφέντην, ὁ ὁποῖος εἶνε ἄνθρωπος καλὸς και ταπεινός, και νὰ τὸν ἀγαπάτεν καλὰ και νὰ τὸν τιμᾶτεν, ὡς καθὼς τοῦ ἐπαρραγγεῖλαμεν και ἐμεῖς νὰ σᾶς ἀγαπᾶ και νὰ σᾶς φαβορίζῃ (1) ἐπὶ παντὸς πράγματος και ἔτσι νὰ μὴν γένη ἀλλέως» (2). Ναίτης δὲ ἦτο ὁ κατώτερος ἐν Τουρκίᾳ δικαστικὸς βαθμός, ἀντιστοιχῶν ἐν πολλοῖς πρὸς τὸν σημερινὸν εἰρηνοδίκην.

Βραδύτερον ἀπεστέλλετο εἰς Ἄνδρον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως κ α δ ῆ ς, ὅστις εἶχε τὴν ἔδραν του και ἐδικάζεν εἰς τὸ οἶκημα, εἰς τὸ ὁποῖον συνεδρίαζον οἱ ἄρχοντες τῆς νήσου, ὡς γράφει ὁ Τουρνεφόρ, ὅστις ἐπεσκέφθη τὴν Ἄνδρον ἐν ἔτει 1700 (3). Οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ἄρχοντες ἦσαν πι-

1) Εὐνοεῖ.

2) Τὸ ἐγγραφον τοῦτο, λίαν ἐνδιαφέρον, εἶτε διαλαμβάνον και περὶ ἄλλων ζητημάτων σχετιζομένων πρὸς τὰ προνόμια τῆς νήσου Ἄνδρου, σφίζεται ἐν τῷ ἀρχεῖφ τοῦ γράφοντος Βλ. Δ. Π. Π α σ χ ᾶ λ η, Τουρκικῶν ἀρχῶν ἀποφάσεις και ἐγγραφα ἐν ἑλληνικῇ γλώσσῃ πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς νήσου Ἄνδρου και τινῶν ἄλλων Κυκλάδων. Ὑπὸ ἐκδοσιν.

3) Pitton de Tournefort, Relation d'un voyage du Levant, τ. Α'. Amsterdam 1718, σ. 131.

θανώτατα οί ἀποτελοῦντες ἐν Ἄνδρῳ τὴν συχνὰ εἰς τὰ ἐπὶ τουρκοκρατίας ἔγγραφα μνημονευομένην Γεροντοκρασίαν. περὶ ἧς διαλαμβάνομεν ἐφεξῆς.

Ἡ Σύρος ὑπήγετο ὑπὸ τὸν καθῆν τῆς Ἄνδρου, ὁ ὁποῖος μετέβαινε περιοδικῶς εἰς Σύρον πρὸς ἐκδίκασιν ποινικῶν ἰδίως ὑποθέσεων. Ἔτσι τῷ 1706 (ἔτος ἀπὸ τῆς Ἐγίρας 1122) ὁ καθῆς τῆς Ἄνδρου ἐδίκασεν ἐν Σύρῳ ἐπὶ ποινικῆς τινος ὑποθέσεως.

Κατὰ τὴν ὀθωμανικὴν νομοθεσίαν «ἡ Κρίσις τοῦ Θεοῦ», ὡς ὀνομάζουσιν οἱ Τοῦρκοι τὴν δικαιοσύνην, συνυπάρχει ἀναποσπλάστως μετὰ τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας. Ὑπῆρχε λοιπόν, ὡς εἶπομεν, καὶ ἐν Ἄνδρῳ καθῆς· ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ οὗτος ἀπουσίαζεν ἐκ τῆς νήσου διατριβῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἅτε μὴ ἔχων ἱκανοποιητικὰς ἐν Ἄνδρῳ ἀπολαυὰς, διότι οἱ Ἄνδριοι σπανιώτατα προσέφευγον πρὸς αὐτόν, ἐπειδὴ οὗτος ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἐλάμβανε καὶ 10 ο)ο ἐπὶ τῶν πολιτικῶν ὑποθέσεων καὶ καθίστατο πολυτρόπως πρὸς τοὺς διαδίκους καταπιεστικός, παρελκύνων πρὸς τοῦτο ὅσον ἠδύνατο περισσότερον τὸν χρόνον τῆς ἐκδόσεως τῆς ἀποφάσεώς του. Λιὸ καὶ οἱ κάτοικοι ἐπρωτίμων νὰ λύσῃ τὰς διαφορὰς τῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ συμβιβαστικῶς ἢ νὰ δικάζωνται ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως ἢ τοῦ κοτζάμπλαση μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἀρχόντων, τῶν ἀποτελούντων ἐν Ἄνδρῳ τὴν προμνημονευθεῖσαν Γεροντοκρασίαν, δικάζουσιν ἐπὶ τῇ βίαιε παλαιῶν τῆς νήσου ἐθίμῳ, περὶ τῶν ὁποίων ἠσχολήθημεν ἐν ἰδιαιτέρῳ μονογραφίᾳ (*).

Ἐφρόντιζον μάλιστα οἱ Ἄνδριοι ἄρχοντες, οἱ ὁποῖοι πολλάκις ἐθίγοντο ἐκ τῶν ἀποφάσεων τοῦ οὐχὶ σπανίως δικαιοκρίτου καθῆ, ν' ἀποστέλλωσιν αὐτὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα οὗτος συνήθως διέμενε, χρηματικὸν ποσὸν ὑπερβαῖνον τὰς ἀπολαυὰς, τὰς ὁποίας οὗτος θὰ εἶχεν ἀπὸ τὴν ἐν Ἄνδρῳ θέσιν του, ὅπως οὕτω ὁ καθῆς ἱκανοποιεῖται καὶ μὴ ἐπιζητῇ τὴν εἰς Ἄνδρον μετάβασίν του. Διότι ὁ καθῆς, ὅπως καὶ οἱ πάσης τάξεως δικασταὶ εἰς Τουρκίαν, δὲν εἶχον ὠρισμένας ἀποδοχὰς, ἀλλ' ἐδικαιοῦντο νὰ εἰσπράττωσι πρὸς ἴδιον ὄφελος δικαστικὰ τέλη. Ταῦτα ἀνερχόμενα εἰς 10 ο)ο ἐπὶ τοῦ ὑποδίκου ποσοῦ, ἐπληρῶνοντο ὑπὸ τοῦ κερδιζόντος τὴν δίκην. «Χάρις εἰς τὴν διατάξιν ταύτην, λέγει ὁ ἀββῆς Νέλλα-Ρόκκας, ὁ ἀτυχὴς ποὺ καταδικάζεται νὰ χάσῃ τὴν δίκην του, δὲν καταστρέφεται ὑποχρεούμενος νὰ πληρώσῃ καὶ τὰ δικαστικὰ ἔξοδα. Μένει ὁμως ἔτσι μία θύρα ἀνοικτὴ εἰς τοὺς

1) Βλ. Δ. Π. Πασχάλη, Νομικὰ ἐθίμα τῆς νήσου Ἄνδρου, ἦτοι τοικαὶ ἐν Ἄνδρῳ συνήθειαι περὶ τοῦ οἰκογενειακοῦ καὶ κληρονομικοῦ δικαίου, ἐμποριῶν συμβάσεων, ἀγροτικῶν ἐκμισθώσεων κλπ. μετ' ἀνεκδότου ἔγγραφου. ἐν «Ἀρχεῖφ τῶν Οἰκονομικῶν καὶ Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν». τ. Ε' (1925), σ. 151—173.—Τοῦ ἂ υ ἔ τ ο ὖ, Κυκλαδικὰ Θάσματα. Ὑπὸ ἔκδοσιν. Πηρὸν. L. M a u r e r, Das Griechische Volk, τ. Α', Heidelberg 1835, σ. 227—233 καὶ 277 καὶ τ. β', σ. 108. Περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας τῶν κληρικῶν βλ. καὶ τὴν τελευταίαν μελέτην τοῦ A. S t e i n w e n t e r, Zur lehre von der episcopalis audientia, ἐν «Byzant. Zeitschrift», ἔτ. 1929—1230, σ. 660.

πακούς διὰ τὰ σύρουν εἰς τὰ δικαστήρια τοὺς πλουσίους τοῦτο δὲ παρῆγει πηγὴν ἀστείρευτον εισοδημάτων εἰς τοὺς δικαστάς» (1). Ἄλλος δὲ σύγχρονος συγγραφεὺς γράφει: «Ὡς οἱ δικασταί, ἔτσι καὶ οἱ λοιποὶ ἐν Τουρκίᾳ δημόσιοι ὑπάλληλοι, ἀπὸ τοῦ ὑπουργοῦ μέχρι τοῦ ἀπλοῦ γραφέως, οὐδένα μισθὸν ὠρισμένον λαμβάνουν, ζοῦν δὲ ἀπὸ τὰς τυχηρὰς ὠφελείας τῆς θέσεώς των». Φαντάζεται τις εὐκόλως τι ἐσήμαινε τοῦτο ἐν τῇ πράξει, ιδίως ὅταν ἐνθυμηθῇ ὅτι πάντες οὗτοι οἱ μὴ μισθοδοτούμενοι ὑπάλληλοι ἦσαν ὑποχρεωμένοι καὶ νὰ ἀγοράζωσιν τὰ ἀειώματά των. Διότι ὅλαι αἱ δημόσιαι θέσεις ἐν Τουρκίᾳ ἐπωλοῦντο, ἀλλ' ἡ τιμὴ των ἐξηρτάτο ἀπὸ τὰς περιστάσεις, μὲ τὴν οἰκονομικὴν δὲ παρακμὴν τῆς αὐτοκρατορίας ἔτεινε καὶ αὕτη πρὸς τὸν ἐκπαισμόν. Τὸ πασσαλίκι τοῦ Καίρου ἐπωλεῖτο συνήθως ἀντὶ 75 000 λιρῶν, ἡ δὲ θέσις τοῦ καθῆ εἰς τὰ σημαντικὰ κέντρα ἠγοράζετο ἀπὸ 2 ἕως 5.000 λιρῶν.

Ἐν τούτοις ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἀναφαίνονται ἐν Ἄνδρῳ καθῆδες καὶ σφίζονται τινες παρὰ τῷ γράφοντι ἀποφάσεις αὐτῶν. Ἀπὸ τοῦ 1581 ἀναφέρεται τὸ πρῶτον ἐν Ἄνδρῳ καθῆς, ὅστις μεταξὺ ἄλλων καθηκόντων του ἔδιδε καὶ τὰ χοτζέτια, ἵητοι τοὺς τίτλους ἰδιοκτησίας, ἀφοῦ πρῶτον ὁ νοτάριος ἦ, τοιοῦτου μὴ ὑπάρχοντος, ὁ ἱερεὺς ἢ ἄλλος τις ἐκ τῶν ὁπωσδήποτε ἐγγραμμάτων ἀρχόντων ἔγραφε τὸ τῆς πωλήσεως ἢ ἀφιερώσεως ἔγγραφον, ἐλληνιστὶ πάντοτε συντασσόμενον. Ἐν αὐτῷ ὁ πωλῶν ἢ ἀφιερῶν καθόριζε καὶ ἐπίτροπόν του διὰ νὰ μεταβῆ εἰς τὸν καθῆν καὶ λάβῃ τὸ ἀπαιτούμενον χοτζέτι. Ὅσκις δὲ συνέβαινε νὰ μὴ ὑπάρχη καθῆς ἐν Ἄνδρῳ, τὸ χοτζέτι ἐξέδιδεν ὁ ἐν Χίῳ ἑδρευὼν μουλλάς, καὶ ἐν τοῖς πωλητηρίοις μάλιστα ἐγγράφοις ρητῶς ἀνεφέρετο τὸ πρόσωπον, ὅπερ θὰ ἀνελάμβανε ἐπ' εὐθύνην του μεταβαῖνον εἰς Χίον νὰ λάβῃ παρὰ τοῦ μουλλά τὸ καθιστῶν ἔγγραφον τὴν πώλησιν χοτζέτι. Ἔτσι ἐν πωλητηρίῳ ἐγγράφῳ τοῦ ἔτους 1681, καθ' ὃ καθῆς δὲν ὑπῆρχεν ἐν Ἄνδρῳ, καὶ διὰ τοῦ ὁποίου ὁ Ὁμέρ τσελεπῆς, υἱὸς τοῦ ποτὲ Μεχμέτ πασᾶ, ἐπώλησε πρὸς τὸν σιῶρ Μιχαλάκη Λεονάρδου Καίτην τὸ περιβόλιον ποῦ εἶχεν εἰς τὸ Μέσα Χωριό πατρογονικόν του «μὲ συκιάμινα, μὲ συκῆς, μὲ λάινα, μὲ ἀμπέλι, μὲ χωριάρι, μὲ ρουδιές, μὲ φροῦτα καὶ μὲ ὅτι ἄλλο ἐβρίσκειται μέσα καὶ μὲ τὸ νερό του» καὶ πλησιαστῆς τοῦ ὁποίου ἦτο ὁ Χασάν τσελεπῆς, «τάζεται ὁ πωλητῆς νὰ ντεφεντέρη (2) τὴν πώλησιν . . . καὶ πηγαίνοντας εἰς τὴν Χίον νὰ τοῦ κἀνῆ τοῦ ἀγοραστοῦ χοτζέτι στὸ Μουλλά: (3).

Τῷ 1765 καθῆς ἐν Ἄνδρῳ ἦτο ὁ ἐξλαμπρότατος Ἱμπραὶμ ἐφέντης, τοῦ ὁποίου ἡ ὑπογραφή σφίζεται ἐν τῷ Κώδικι τῆς ἐν Ἄνδρῳ μονῆς τῆς

1) Abbé Della Rocca, vicaire général de Syra, Traité complet sur les abeilles avec une méthode nouvelle de les gouverner telle qu'elle se pratique à Syra, île de l'Archipel, précédé d'un précis historique et économique de cette île. Paris, 1770. Τρεῖς τόμοι εἰς 8ον.

2) Ὑπερασπίζεται. Ἡ λ. ἐκ τοῦ ἰταλ. difendo = ὑπερασπίζομαι.

3) Βλ. Δ. Π. Πασχάλη, Τυρκοὶ ἰδιοκτεῖται ἐν Ἄνδρῳ. Περιοδ. «Ἀθηνα», τ. Δ5' (1924) καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει.

Παναχράντου (1), τῷ δὲ 1781 ὁ Ἀχμέτ ἐφέντης, ὅστις ἐπὶ διαφορᾷ μεταξὺ τοῦ Τζουάνε Ταπόντε, ἔχοντος ἓνα περιβόλι εἰς τὸ Ροῶν, καὶ τινων κατοίκων τοῦ χωρίου τούτου, οἱ ὅποιοι κατεπάτουν αὐτὸ καὶ ἄνευ τινὸς δικαιώματος «ἔκαναν μονοπάτι», ἐπιβάλλει κατὰ τῶν ἀδικοπραγούντων «παῖδαν πενήντα ξυλιές καὶ τζερεμέ ρεάλια πέντε». Ἐν ἔτει 1783 καθῆς ἐν Ἄνδρῳ ἦτο ὁ Σακῆρ Μουσταφᾶ ἐφέντης, τοῦ ὁποῦοι σφῶνται ἐπίσης παρὰ τῷ γράφοντι διάφοροι ἀποφάσεις.

Ὁ καθῆς, λαμβανόμενος πάντοτε ἐκ τῆς τάξεως τῶν ἐχόντων νομικὴν κατάρτησιν, ἐδίκαζεν ἐλευθέρως καὶ ἀνεκκλήτως ἐπὶ ὄλων τῶν ἀστικῶν καὶ ἐμπορικῶν ὑποθέσεων παντὸς εἴδους καὶ πάσης ἀξίας κατὰ τὴν συνείδησίν του καὶ τὴν ἐμπειρίαν ποῦ εἶχεν. Ἦτο δὲ ὁ ἴδιος καὶ τῶν ἀποφάσεών του ἐκτελεστής. Ἡ ἐπιδεξιότης του συνίστατο εἰς τὸ νὰ ἐξιχνιάσῃ τὴν ἀλήθειαν καὶ μάλιστα εἰς τὰς δυσδιακρίτους καὶ δυσασποδείκτους ὑποθέσεις. Ἐδίκαζε λοιπὸν καὶ ἀποφάσιζεν ὅπως τὸν ἐφώτιζεν ὁ Θεός, καὶ, πολλακίς, ὅπως τὸν ὠδήγει τὸ συμφέρον του. Ἄλλ' εἶναι βέβαιον ἀφ' ἑτέρου, ὅτι ἀκολουθῶν συνήθως τὴν φύσιν καὶ τὸν ὀρθὸν λόγον σπανίως ἀπετύγγανεν εἰς τὰς κρίσεις του, μάλιστα ἐδείκνυε καὶ θαυμαστὴν θυμοσοφίαν καὶ εὐθύτητα.

Ἴδου ἀνέκδοτά τινα ἐκ τῶν πολλῶν τοιούτων, χαρακτηριζόντα ἐπαρκῶς τὰς ἀπλᾶς, ταχείας καὶ σοφᾶς ἐνίστε μεθόδους τοῦ καθῆ.

Ἐνας χριστιανὸς εἶχε δανείσει εἰς κάποιον Τοῦρκον ἑκατὸ λίρες, ὑπὸ τὰς ἐξῆς περιστάσεις : Ὁ Τοῦρκος, ποῦ ἔκαμνε συχνὰ μικροδάνεια ἀπὸ τὸν Χριστιανὸν καὶ τὰ ἐπέστρεφεν ἐμπροθέσμως, παρουσιάσθη ἓνα πρωτὶ στὸ μαγαζὶ τοῦ Χριστιανοῦ καὶ τοῦ εἶπε :

— Ὅταν τελειώσης τῇ δουλειᾷ σου, ἤθελα νὰ πᾶμε λίγο περίπατο, νὰ σοῦ μιλήσω γιὰ μιὰ ὑπόθεσιν.

— Δὲν μπορεῖς νὰ μοῦ μιλήσης ἐδῶ ; τὸν ἠρώτησεν ὁ χριστιανός.

— Κυλύτερον νὰ πᾶμε παραῶξω. Ἐδῶ ἔρχονται καὶ ἄλλοι καὶ δὲν μᾶς ἀφίνουν ἤσυχους.

Ὁ Χριστιανὸς ἐδέχθη—δὲν ἦτο φρόνιμον νὰ κακοκαρδίσῃ ἓνα Τοῦρκον, ποῦ κάποτε μποροῦσε νὰ λάβῃ τὴν ἀνάγκην του—καὶ οὐ λιγάκι εὐρίσκοντο περιπατοῦντες καὶ οἱ δύο ἔξω τῆς πόλεως, ὡς καλοὶ φίλοι. Μετὰ μικρὰν προεισαγωγὴν λέγει ὁ Τοῦρκος εἰς τὸν Χριστιανόν :

— Ἦθελα νὰ μὲ δανείσης ἑκατὸ λίρες γιὰ μιὰ μεγάλη μου ἀνάγκη.

Θὰ μὲ σκλαβώσης.

— Τόσα πολλά ;

— Ὅπως σοῦ γύρισα τὰ λίγα, θὰ σοῦ γυρίσω καὶ τὰ πολλά. Δὲν πιστεύω νὰ φοβᾶσαι ἀπὸ μένα. Σὲ δέκα μέρες θάχῃ τῆς λίρας σου πίσω μὲ τὸ διάφορό τους.

1) Βλ. Δ. Π. Π α σ χ ἄ λ η, Ἡ ἐν Ἄνδρῳ μονὴ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ἐπιτεκλημένη τῆς Παναγίας Παναχράντου. Ὑπὸ ἔκδοσιν.

Ὁ Χριστιανὸς ἐδίστανε κατ' ἀρχάς, ἀλλὰ ἐπὶ τέλους, ἐπειδὴ ἔτυχε νὰ κρατῆ ἐπάνω του χρήματα, ἔβγαλε τῆς ἑκατὸ λίρες καὶ τῆς ἐμέτρησε, μὲ μάρτυρα μόνον τὸν Θεὸν καὶ ἐγγυητὴν τὴν καλὴν πίστιν, πού ἐβασίλευε τότε μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων.

Ἐπέρασεν ὁμως ἡ προθεσμία καὶ ὁ Τοῦρκος ὄχι μόνον δὲν ἐκράτησε τὸ λόγον του, ἀλλὰ καὶ εἶχεν ἐξαφανισθῆ. Ἐπὶ τέλους τὸν ἀνεκάλυψε κάπου.

— Γιατί δὲν μοῖφηρες τῆς ἑκατὸ λίρες, πού σοῦ δάνεισα :

Ὁ Τοῦρκος ἄρχισε νὰ προσποιῆται τὸν ἠλίθιον.

— Ποιὲς λίρες ;

— Μωρὲ δὲν ἤρθες καὶ μὲ πῆρες ἀπὸ τὸ μαγαζὶ καὶ πήγαμε περίπατο καὶ μοῦ ζήτησες ἑκατὸ λίρες κ' ἔβγαλα καὶ σοῦ τῆς ἔδωκα ;

— Δὲν εἶσαι, φαίνεται, στὰ καλά σου ἀνθρωπέ μου. Ἐγώ, ὅσες φορὲς σοῦ πῆρα χρήματα, σοῦ τὰ γύρισα. Ναι ἢ ὄχι ; Ἐκατὸ λίρες οὔτε σοῦ ζήτησα οὔτε μοῦδωκες. Ὅνειρο θὰ βλέπης !

Ὁ δυστυχησιμένος Χριστιανός, ἀφοῦ εἶδε καὶ ἀποεἶδε, κατέφυγε στὴν καθῆ, ἀνθρωπον φημιζόμενον ὡς σοφὸν καὶ δικαιοκρίτην, καὶ ἀνέφερε τὰ διατρέξαντα. Ὁ καθῆς ἐκάλεσε τὸν Τοῦρκον

— Σοῦ δάνεισεν ὁ ἀνθρωπος ἑκατὸ λίρες :

— Ἐμένα, καθῆ μου ; Θὰ ὄνειρεύεται.

— Ἐσὺ τοῦ δάνεισες τῆς ἑκατὸ λίρες ;

— Τοῦ τῆς ἐδάνεισα, καθῆ μου, στὸ μέρος πού σοῦ εἶπα.

— Ἦτανε καγένας ἄλλος ἀνθρωπος ἐκεῖ κοντὰ νὰ μαρτυρήσῃ ; (').

— Κανένας καθῆ μου. Ἐρημιὰ βλέπεις. Ποῦ νὰ βρεθῆ ἀνθρωπος.

— Τίποτε ζωντανὰ δὲν ἔτυχε νὰ περνοῦνε ἐκεῖνη τὴν ὥρα ;

— Δὲν ἔτυχε καθῆ μου.

— Πέτρες, τοῦλάχιστον, δὲν εἶχε τὸ μέρος :

— Πέτρες ἄλλο τίποτε, καθῆ μου.

— Λοιπὸν νὰ πᾶς νὰ μοῦ φέρης μὰ πέτρα, νὰ μαρτυρήσῃ ἡ πέτρα, ἀφοῦ δὲν ἔχεις ἄλλον μάρτυρα.

Ὁ χριστιανὸς συνεμορφώθη πρὸς τὴν περιεργοτάτην διαταγὴν καὶ ἔφυγε πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ μάρτυρός του.

1) Εἰς τὰς τουρκικὰς δίκας οἱ μάρτυρες ἦσαν τὸ πᾶν. Ἦρκει δὲ πρὸς ἀπόδειξιν ἢ κατάθεσις δύο καὶ πολλάκις καὶ ἐνὸς μόνου μάρτυρος. Δικηγόροι δὲ δὲν ἐπιτρέποντο ὁ Μωάμεθ μάλιστα λέγει ὅτι τὸ εἶδος τοῦτο τῶν ἀνθρώπων ἔπρεπε νὰ ἀποδιώκεται μακρὰν πάσης κοινωνίας ὡς σοφιστικὸν καὶ μοχθηρὸν. Ἡδύνατο ὁμως ὁ διάδικος νὰ διορίσῃ ἐπίτροπόν του καὶ ὑπῆρχον ἐπίτιδες δικολάβοι, ἀναλαμβάνοντες τὰς ὑποθέσεις. Οἱ τοιοῦτοι δικολάβοι, μὴ διαφέροντες καὶ πολὺ τῶν δικηγόρων, ὠνομάζοντο σε ε ρ ε τ η δ ε ς, εἶνε δὲ γνωστὸν ὅτι τουρκιστὶ ἡ λέξις σερετής σημαίνει στρεψόδικος.

“Υστερὸν ἀπὸ λίγα λεπτά, ὁ καθῆς ἄρχισε νὰ ἀνυπομονῇ καὶ νὰ περιπατῇ στενοχωρημένος ἀπάνω—κάτω.

— Αὐτὴ δὲν εἶνε κατάσταση! ἔμουρμούριζε. Νὰ κάθωμαι ἐγώ, ἕνας καθῆς, νὰ περιμένω τόση ὥρα ἕναν γκιαούρη.

Καὶ ἐξηκολούθησε νὰ βηματίζῃ καὶ νὰ μουρμούριζῃ.

Ὁ Τοῦρκος ἠθέλησε νὰ φανῇ περιποιητικὸς πρὸς τὸν δικαστὴν του.

— Θὰ στενοχωριέσαι, καθῆ μου! τοῦ εἶπε. Θὰ γυρίσῃ ὁ γκιαούρης. Ἄλλὰ εἶνε μακρῶν, βλέπεις, τὸ μέρος. Κάμποσο δρόμο ἔξω ἀπὸ τὴ χώρα.

Ὁ Τοῦρκος εἶχε συλληφθῆ εἰς τὴν παγίδα, χωρὶς νὰ τὸ καταλάβῃ. Ἄλλὰ οὔτε ὁ καθῆς τοῦ ἔδωκε νὰ ἐννοήσῃ τίποτε.

Ἐπερίμεναν ἀπαθῆς τώρα νὰ γυρίσῃ ὁ Χριστιανὸς μὲ τὸν πρῶτᾶ, κουστον μάρτυρα. Ὅταν ἔφθασεν, ἐπὶ τέλους, ὁ καθῆς ἐπῆρε τὴν πέτραν κατὶ τῆς εἶπε, τὴν ἐπλησίασε κατόπιν στὸ αὐτὶ του, καὶ ἀπετάθη πρὸς τὸν Τοῦρκον.

— Ἡ πέτρα λέει, πῶς ὁ Χριστιανὸς σοῦ μέτρησε τῆς ἑκατὸ λίρες. Καὶ ἡ πέτρας δὲν λένε ψέμματα σὰν τοὺς ἀνθρώπους. Λοιπὸν νὰ πληρώσῃς ἀμέσως τὸ χρέος σου στὸν ἀνθρώπο!

Δανειστῆς καὶ χρεωφειλέτης ἐγνώριζαν, ὅτι ὁ καθῆς ἦτο σοφὸς καὶ δικαιοκρίτης. Ἄλλὰ δὲν ἤμποροῦσαν νὰ φαντασθοῦν ποτέ, ὅτι καὶ ἡ πέτρας θὰ μιλοῦσαν στὰ χέρια του.

Ἴδου καὶ ἄλλο χαρακτηριστικὸν ἀνέκδοτον :

Ἡθέλησέ τις νὰ σφετερισθῇ κτῆμα τοῦ γείτονός του, μὴ θέλοντος νὰ τοῦ τὸ πωλήσῃ, καὶ πρὸς τοῦτο τὸν ἐνήγαγεν εἰς τὸ δικαστήριον, διατεινόμενος ὅτι εἶχεν ἀγοράσει δῆθεν παρ’ αὐτοῦ τὸ κτῆμα, ἀφοῦ ἐφρόντισε νὰ προσφέρῃ προηγουμένως εἰς τὸν καθῆν πεντακόσια γρόσια, ὅπως τοῦ διευκολύνῃ τὴν ὑπόθεσιν.

Καὶ ἐξηγέρθη μὲν ἡ συνείδησις τοῦ καθῆ, ἀλλὰ λαβὼν τὰ πεντακόσια γρόσια ὑπεκρίθει. Ἀκούσας δὲ ἀμφοτέρων τὰ δίκαια, καὶ βλέπων ὅτι ὁ ἀδικούμενος δὲν εἶχεν ἄλλας ἀποδείξεις παρὰ τὴν κατοχὴν του, ἡ ὁποία ὅμως δὲν ἐξήρκει,

— Δὲν ἔχεις, τῷ λέγει, μάρτυρας :

— Ὅχι, ἀποκρίνεται ἐκεῖνος.

— Τότε λοιπὸν ἔχω ἐγὼ ὑπὲρ σοῦ, ὄχι ἕνα καὶ δύο, ἀλλὰ πεντακοσίους.

Καὶ ἐξαγαγὼν τὴν σακοῦλαν μὲ τὰ πεντακόσια γρόσια, τοῦ τὰ ἔδειξε κατ’ἀπεδίωξε τὸν δωροδότην, κρατήσας, ἐννοεῖται, τὰ γρόσια.

Ἐν τούτοις ἡ ἐπικρατοῦσα περὶ τῶν καθῆδων φήμη ἦτο πῶς ὅλοι ἐδωροδοκοῦντο.

Κίποτε δύο ἀντιδίκιοι ἐπῆγαν εἰς τὸν καθῆν. Πρὸ τῆς δίκης ὅμως ὁ ἕνας ἐκ τῶν δύο ἀντιδίκων εἶχε στείλει τοῦ καθῆ ὡς δῶρον ἕνα χαλί βαρῦτιμον καὶ ὠραιότατον. Ὁ ἄλλος—πειὸ κατεργάρης—ἐγέμισε τὸ στόμα του φλουριά καὶ τὴν ὥραν πού ἐδίκασεν ὁ καθῆς ἐκεῖνος ἐφώνησεν γοερῶς «ἀ-

μαίν, ἐφέντη μ'», δείχνοντας τὸ στόμα του ἀνοιχτὸ καὶ γεμάτο ἀπὸ τὰ φλουριά. Ὁ ἀντίδικός του πάλιν ἐφώνησε «κύτταξε, ἐφέντη μ', τὸ χάλι μου» —ἐννοῶντας τὸ χαλὶ ποῦ τοῦ ἔστειλε— καὶ δὸς μου τὸ δίκηο μου . . . ». Τότε ὁ καθῆς εἶπε : «Μωρὲ καὶ τὸ δικό σου τὸ χάλι τὸ βλέπω, μὰ καὶ αὐτοῦνοῦ τὸ στόμα φωτιὲς βγάζει . . . ».

Πολλοὶ ἐκ τῶν καθῆδων ἦσαν γεμάτοι ἀπὸ φιλοσοφικώτατον χιοῦμορ. Εἰς τὸν καθῆν ἐπῆγαν ποτε δεμένον ἓνα χωρικόν.

— Τί ἔκαμε πάλιν αὐτός :

— Εἶνε τρελλός.

— Καὶ τί τρέλλαν ἔχει :

— Νομίζει πῶς εἶνε βεζύρης.

— Ἀφήστε τον τὸν ἄνθρωπον ! εἶπεν ὁ καθῆς. Δὲν πειράζει κανένα.

Ἔνας βεζύρης παραπάνω, ἓνας παρακάτω, τὸ ἴδιο εἶνε.

— Μὰ ἔδειρεν ἓνα χωριανό του, παρετήρησεν ὁ ξαπτιές.

— Μπᾶ ! Καὶ τί βεζύρης λοιπὸν εἶνε ἂν δὲν μπορεῖ νὰ δείρη ἐλεύθερα :

Μικρόν τι περιβόλιον, κείμενον εἰς τὸ χωρίον Μαΐνητες τῆς Ἄνδρου, ὀνομάζεται μέχρι σήμερον «τοῦ Καθῆ». Ἐξ οὗ δυνάμεθα νὰ εἰκιάσωμεν ὅτι τοῦτο ἀπετέλει ποτὲ ἰδιοκτησίαν καθῆτινος τῆς Ἄνδρου, πρὸς τὸν ὅποιον πιθανῶς ἐδώρησεν αὐτὸ τίς οἶδε ποῖος ταλαίπωρος διάδικος διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν εὐμένειάν του.

Εἰς τὰς μεταξὺ Τουρκῶν καὶ Ἑλλήνων διαφορὰς ἡ μαρτυρία Ἑλλήνων δὲν ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψιν, μέγα δὲ ἀτύχημα ἦτο, ἐὰν συνέβαινέ ποτὲ νὰ περιπλακῆ τις εἰς δίκην μετὰ Τουρκῶν, ὅτε ὑπεχρεοῦτο νὰ δικασθῆ ἐνώπιον ἀσυνειδήτου καθῆ. Ἄλλὰ τοῦτο σπανιώτατα ἠδύνατο νὰ συμβῆ ἐν Ἄνδρῳ, διότι οἱ Τοῦρκοι ἐν τῇ νήσῳ ἦσαν ἐλάχιστοι· ἐν πίσῃ δὲ περιπτώσει νὰ ἀντιμετωπίσῃ Τοῦρκον οὐδεὶς ἐτόλμα, ὅσον καὶ ἂν εἶχε δίκαιον. Μόνον δὲ διὰ πλουσίων ἀναλόγως τῆς ὑποθέσεως δώρων ἠδύνατο τις νὰ προσελκύσῃ τὴν εἴνοιαν τοῦ Τοῦρκου δικαστοῦ, διότι πρὸς τὸν καθῆν ἢ τὸν ἀγᾶν οὐδὲν ἠδύνατο νὰ ἀνισταθμίσῃ τὴν δωροδοκίαν.

Ὁ καθῆς εἶχε δικαίωμα ν' ἀκούῃ τὰ παράπονα τῶν πολιτῶν καὶ νὰ ἀναφέρῃ περὶ τούτων εἰς τὸν ἀγᾶν ἢ τὸν κοτζάμπασην, νὰ ἐλέγῃ δὲ πᾶσαν τυχὸν διαπραττομένην περὶ τὴν εἰσπραξίν τῶν φόρων κατάχρησιν, ἀποστέλλων εἰς Κωνσταντινούπολιν «ἐλάμιον», ὅπερ δὲν ἔμενεν ἄνευ ἀποτελέσματος. Ὅλαι δὲ αἱ πωλήσεις περιβολίων, ἀμπελώνων, ἀγρῶν, οἰκιῶν καὶ ἐν γένει παντὸς ἀκινήτου ἐπιστοποιοῦντο ὑπὸ τοῦ καθῆ, καὶ τὸ παρ' αὐτοῦ ἐκδιδόμενον «χοιζέτι» ἦτο ἀπαραίτητον ὅπως ἡ πώλησις θεωρεῖται νόμιμος καὶ ἰσχυρά.

Πρὸς τούτοις ἔπρεπε νὰ ἐπεκυρώνετο ὑπὸ τοῦ καθῆ τὸ γνήσιον τῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀπευθυνομένων ἰκετηρίων ἀναφορῶν τῶν κατοίκων. Ἦτο ὅμως αὐστηρῶς ἀπηγορευμένον εἰς αὐτὸν νὰ ἐπεμβαίῃ, ἔστω καὶ πόρρωθεν, εἰς τὰς κομματικὰς τῶν κατοίκων διαμάχας, οἵτινες κατὰ τὴν τελευταίαν περιόδον τῆς τουρκοκρατίας εἶχον περιέλθει ἐν Ἄνδρῳ, εἰς ση-

μειον ἐπὶ τοσοῦτον ὀξύ, ὥστε ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Ματθαῖος ἐπιστέλλων τὴν 8 Μαΐου 1759 πρὸς τοὺς συμπολίτας του Ἀνδρίου συμβουλεύει αὐτοὺς νὰ παύσωσι τὰς πρὸς ἀλλήλους ἔριδας καὶ διχοστασίας, αἱ ὅποιαι, ὡς γράφει, ἐχώρουν μέχρι λιθοβολισμῶν (1).

Ἔφειλε δ' ὁ καθῆς νὰ δικάζῃ ἐν Ἀνδρῷ παρισταμένου τοῦ κοιζάμπαση ἢ ἀντιπροσώπου αὐτοῦ ἐκ τῶν ἀρχόντων, ἀνέν τῆς παρουσίας τοῦ ὁποίου μάλιστα οὐδὲ νὰ συνεδριάσῃ νομίμως ἠδύνατο. Δὲν ἐγένετο δὲ τοῦτο ἐξ ἀπλοῦ ἐδίμου, ἀλλ' ἦτο κεκτημένον δικαίωμα τῆς νήσου, ὅπερ ἡ Πύλη ἐφιλοτιμεῖτο συνήθως νὰ τηρῆ ἄθικτον δίδουσα ῥητὰς πρὸς τοῦτο ὀδηγίας εἰς τὸν ἐκάστοτε ἀποστελλόμενον καθῆν καὶ ἀνακαλοῦσα τὸν παραβιάζοντα αὐτὰς ἐπὶ τῇ διατυπώσει παραπόνων ἐκ μέρους τῶν κατοίκων ἢ τοῦ κοιζάμπαση.

Κατὰ τὸν ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Ἰμβραήμ (1615—1648) χορηγηθέντα εἰς τοὺς κατοίκους τῶν νήσων Νάξου, Ἀνδρου, Μήλου, Πάρου, Σαντορίνης καὶ Σίφνου προνομιακὸν χάριτην (ἀχταμὲν) «ἀπὸ δουλειῆς ὅπου δὲν εἶναι τῆς κρίσης οἱ κατῆδες δυνατὰ νὰ φυλάγουνται καὶ χωρὶς κρίση κανένα νὰ μὴ πειράζουνη». Καὶ κατωτέρω: «Ἄν διὰ καμμίαν ὑπόθεσιν μαλώσουνε ἀνάμεσόν τους [οἱ κάτοικοι τῶν προμνησθεισῶν νήσων] καὶ βάλουνε κανένα ἀγροικημένο ἄνθρωπο καὶ τοὺς συβιάσῃ, ὅτι ἤθελε τοὺς ἀποφασίσῃ νὰ εἶναι στεργάμενο καὶ οἱ κατῆδες νὰ μὴ ἔχουν νὰ κάμουν σὲ τέτοιας λογῆς σύβασαι». Καὶ κατωτέρω: «Καὶ ὅποιους χρεωστοῦν, οἱ μουκτάρηδες ἢ σὲ σίδερα καὶ ἢ σὲ σκοτεινὸ τόπο χωρὶς γνώμη τῶν γερόντων νὰ μὴ τοὺς βάνουν. Καὶ εἴ τι θέλημα τοὺς πέσῃ ὁ κατῆς τους καὶ ὁ μπέγης τους νὰ τὸ βλέπουν μὲ τὴν κρίσιν καὶ δραγουμένο νὰ βάνουν [οἱ νησιῶται] ὅποιον θέλουν καὶ τοὺς ἀρέσει». Καὶ ἀλλαχοῦ: «Καὶ ἀπὸ ἐτούτους [τοὺς νησιώτας] ὅποιος ἤθελε πειραχθῆ καὶ τοῦ ἑκαμαν ζουλοῦμι, εἴτε ὁ μπέγης, εἴτε ὁ καθῆς ἢ ἄλλος τινὰς καὶ ἤθελε νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν ἀνίκητόν μου Πόρταν θὰ ἔμπῃ εἰς κάτεργον, ἢ εἰς ὅποιο ξύλο (2) ἤθελεν εὐρεῖ, κανέναν νὰ μὴ τοῦ γίνεταί ἐνάντιος καὶ κανεῖς νὰ μὴ τοῦ λέγει ποῦ ὑπάγει καὶ διὰ ποῦ ὑπάγει, οὔτε πασᾶς, οὔτε καθῆς» (3).

Ταῦτα ὡς πρὸς τὴν πολιτικὴν δικαιοσύνην, ὡς πρὸς δὲ τὴν ποινικὴν, πλὴν τῶν συνήθων πταισμάτων, δὲν εἶχε μῆτε ὁ καθῆς, μὴδ' ἄλλος τις ἀρμοδιότητα, μόνην δ' ὑποχρέωσιν εἶχεν ὁ καθῆς ν' ἀποστέλλῃ τοὺς ἐγκληματοῦντας εἰς τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει ναυαρχεῖον, ἐνθα οἵτιοι ἐδικάζοντο. Ὁ δὲ ψευδῶς καταδίδων τινὰ παρὰ τῷ καθῆ καὶ γενόμενος αἴτιος τιμωρίας ἢ ζημίας αὐτοῦ οἰασθήποτε, ὄχι μόνον ἀπεζημίωσεν τὸν παθόντα, ἀλλὰ καὶ αὐστηρῶς ἐτιμωρεῖτο. Ὁ εἰς ρωσικὴν ὑπηρεσίαν Ὁλλανδὸς κόμης Pasch van

1) Δ. Π. Πασχάλη, Ματθαῖος ὁ Ἀνδρῖος, πάπας καὶ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας καὶ πάσης γῆς Αἰγύπτου (1746—1767), ἐν Ἀθήναις 1901, σ. 50.

2) Πλοῖον.

3) Βλ. Δ. Π. Πασχάλη, Προνόμια καὶ διοικήσεις τῶν Κυκλάδων νήσων ἐπὶ τουρκοκρατίας. Ὑπὸ ἔκδοσιν.

Κριenen γράφει σχετικῶς ἐν ἔτει 1771, ὅτι ἐπειδὴ οἱ νησιῶται συνεχῶς εἶνε διηρημένοι εἰς δύο φατρίας ἐριζούσας, προέκυπτον ἀμοιβαίως τσαῦται καὶ τοιαῦται ἀλληλοκαταγγεῖλαι, αἵτινες ἐκαλοῦντο «ἀβανίαι», ὥστε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ καθῆ καθίστατο λιαν προσοδοφόρον, γνωρίζοντος νὰ πλουτῆ ἐκ τῆς ἀρπαγῆς τῶν περιουσιῶν τῶν διαμαχομένων, οἱ ὅποιοι ἐπὶ τέλους τοιοῦτοτρόπως κατεστρέφοντο (*).

Ἐλέγοντο δὲ ἀβανίαι ὑπ' αὐτῶν τῶν νησιωτῶν αἱ συκοφανταίαι καὶ διαβολαί αἱ ὑπ' αὐτῶν ὑποκινούμεναι εἰς τοὺς Τούρκους εἴτε ἐκ κομματικῶν παθῶν, εἴτε ἐκ χειρεκακίας, εἴτε ἐξ ἐκδικήσεως χάριν χρηματικῆς καὶ σωματικῆς ζημίας. Αἱ ἀβανίαι δ' ἐγένοντο ὄχι μόνον κατὰ ἰδιωτῶν, ἀλλ' ἐνίοτε καὶ κατὰ κωμῶν καὶ κοινῶν ὀλοκλήρων. "Ὅτε δὲ συνεπεία τῆς ἀβανίας ἐστέλλετο ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μπουμπασίρης πρὸς ἐνέργειαν ἀνακρίσεων, τότε τὰ δεινὰ καθίσταντο φοβερώτερα. Αἱ ἀβανίαι αὐταὶ ἐγένοντο ἀφορμὴ εἰς τοὺς συκοφαντούμενους μεγάλων χρηματικῶν καὶ σωματικῶν ζημιῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἐπήρχετο ὄχι μόνον τελεία καταστροφή, ἀλλὰ καὶ φυγάδευσις καὶ ἐξόντωσις ὀλοκλήρων οἰκῶν. Τῶν δὲ συκοφαντούμενων κοινῶν ὑφίσταντο χρηματικὰς ζημίας καὶ σωματικὰς τιμωρίας οἱ προϊστάμενοι τῶν κοινῶν τούτων ἐπίτροποι, οὗ ἕνεκα ἐν τοῖς δημοσίοις γράμμασι, δι' ὧν οἱτοὶ ἀνεδεικνύοντο ἐπίτροποι τῶν κοινῶν, ὑπεσχοῦντο οἱ ἐκλέγοντες αὐτοὺς ἀποζημίωσιν εἰς τυχὸν γενησομένης εἰς αὐτοὺς ζημίας. Ἰδίως αἱ ἀβανίαι ἐγένοντο συχνότεραι εἰς τὰς νήσους εἰς τὰς ὁποίας ὑπῆρχον κάτοικοι τοῦ δυτικοῦ δόγματος ἐκ θρησκευτικῶν ἀντιθέσεων καὶ ἐκ μισαλλοδοξίας, τῶν ἀβανιῶν βυσσοδομουμένων ὄχι μόνον παρὰ τοῖς Τούρκοις, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς θαλασσοκρατοῦντας Βενετούς, καὶ εἰς τοὺς πειρατάς, πάντας ἐτοίμους νὰ ἐπωφεληθῶσι τούτων ἀσυνειδήτως. Πρὸ παντὸς δ' ἐταλαιπωρήθησαν οἱ Νάξιοι ἐκ τοιούτων ἀβανιῶν. Ἰδιῶται καὶ κῶμαι καὶ κοινὰ ὑπέστησαν ἐν Νάξῳ σημαντικὰς ζημίας καὶ ἀληθινὰς καταστροφάς, ὡς ἐκ πολλῶν γραμμάτων καὶ σημειωμάτων γίνεται δῆλον. Ὁ Τεβενὸ ἀναφέρει ὅτι οἱ Κεῖοι ἐδοκίμασαν μεγάλης ταλαιπωρίας ἐκ τοιούτων ἀβανιῶν, ἐξ ὧν σφόδρα ἐδυσπράγησαν (*). Ὁ δὲ Οὐίλλιαμ Τύρνερ γράφει, ὅτι αἱ ζημίαι, τὰς ὁποίας ἐπροξένησαν εἰς τὴν νῆσον Κῶ αἱ τοιαῦται ἀβανίαι, ἦν λέξιν δὲν ἠδύνατο νὰ ἐρμηνεύσῃ ἀγγλιστί, ἀνῆλθον εἰς ὀγδοήκοντα μέχρις ἑκατὸν πουγγίων (*). Ὁ Τουρνεφόρ γράφει περὶ τῶν ἀβανιῶν : «Οἱ Τούρκοι ἐπινοοῦν συνεχῶς νέας ἀβανίας διὰ νὰ ἀπογυμνώσι τοὺς δυστυχεῖς Ἕλληνας. Ἐπὶ παραδείγματι δτε ἡμεῖθα εἰς Μῆλον (1700) δὲν ἐδέχοντο τὰ τσεκίνα εἰμὴ ἀντὶ δύο γροσίων, ἐνῶ ἀξίζουσι ἑπτὰ φράγκα καὶ δέκα ἑκατοστά. "Αλ-

1) Pasch van Krienen, Breve descrizione dell' Archipelago, σ. 69. Βλ. καὶ προηγουμένην σ. 13.

2) Thévenot, Relation d'un voyage fait au Levant, σ. 26.

3) Williams Turner, Journal of a tour in the Levant, London, 1820, τ. Γ', σ. 42.

λοτε ζητοῦν εἰς ἀπότισιν τῶν φόρων τὰ προϊόντα τοῦ τόπου, ἐξ ὧν κερδίζουν πολλά, ὡς τὴν μέταξαν καὶ τὰ νήματα. Ἄλλως τε πρέπει νὰ προσφέρῃ τις εἰς αὐτοὺς δῶρα, ἐὰν θέλῃ ν' ἀποφύγῃ τὰ δεσμὰ ἢ τοὺς ρυβδισμούς (*).

Οἱ διὰ τῶν ἀβανιῶν συκοφαντούμενοι ἰδιῶται καὶ κοινὰ προεκάλουν γράμματα συστατικά περὶ τῆς ψευδοῦς συκοφαντίας· διεσώθησαν δὲ πολλὰ τοιαῦτα γράμματα, ἐξ ὧν καταφαίνονται αἱ ποικίλαι διαβολαὶ καὶ συκοφαντίαι, ἐκ τῶν ὁποίων ὑφίσταντο τὰ πάνδεινα οἱ δυστυχεῖς νησιῶται (**).

Οἱ ἀποστειλόμενοι **μ π ο υ μ π α σ ί ρ α ι** (ἕκτακτοι ἀπεσταλμένοι) εἴτε ἔνεκα ἀβανιῶν, εἴτε ἔνεκα ἄλλων γεγονότων, καθίσταντο λίαν ἐπιζήμιοι εἰς τοὺς νησιώτας, διότι τὸ κοινὸν συνετήρει αὐτοὺς καὶ τοὺς περὶ αὐτοὺς, πηρέχον τὸ λεγόμενον **π ο δ ο κ ό π ι** αὐτῶν, ἦτοι τὰ ὁδοιπορικὰ τῶν ἔξοδα, συνήθως ἐξογκωμένα, τὸν ὀρισθέντα εἰς αὐτοὺς μισθὸν ὑπὸ τῆς ἀρχῆς ἢ ὁποῖα τοὺς ἀπέστελλε, καὶ δῶρα εἰς αὐτοὺς καὶ τοὺς περὶ αὐτοὺς διὰ τὸ «χοσμέτι» των. Ἐν βραχυλογία ὁ μουμπασίρης ἐνσκήπτων εἰς μίαν οἰανδήποτε νῆσον ἰσοδυναμεῖ μὲ ἀληθινὴν θεομηνίαν. Τῷ 1820 οἱ Πάριοι προσκλαιόμενοι δι' αἰτίσεώς των πρὸς τὸν Ἀπτουλάχ Καπουδὰν Πασᾶν μεταξὺ ἄλλων γράφουσιν, ὅτι ἐξ αἰτίας τῶν μουμπασίρηδων, «οἱ ὁποῖοι στελλόμενοι εἴτε διὰ κοινάς, εἴτε διὰ μερικὰς ὑποθέσεις, καὶ ὄντος ἀπροσδιορίστου τοῦ χοσμετίου των, μεταχειρίζονται κάθε βίαν καὶ δυναστείαν, καὶ πέρνουν ποσότητας χρημάτων ὑπερόγκους, κατήντησε τὸ ἀθλιέστατον νησί μας κοινῶς τε καὶ μερικῶς εἰς χρῆθ βαρῦτατα καὶ εἰς μίαν ἐλεεινὴν καὶ ἐσχάτην πτωχείαν, ὥστε ἀμηχανοῦμεν πλέον, ὑστερούμενοι καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου» (**).

Τὸν καθῆν, ἀπουσιάζοντα ἐκ τῆς νήσου, ἀνεπλήρου εἰς τὰ δικαστικά του καθήκοντα ὁ ἀγᾶ, ἐὰν ἐξήτειν τοῦτο οἱ ἐνδιαφερόμενοι. Ἔτσι τῷ 1799 ὁ ἐκ τῶν ἀρχόντων τῆς νήσου Ζανάκης Δαπόντες διὰ προσφυγῆς του ἐνώπιον τοῦ ἀγᾶ ἐξήτει νὰ ἐμποδίσῃ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἄνδρου Διονύσιον Κατῆρην τὸν Β' (4) ἀπὸ τοῦ νὰ κτίσῃ μίαν «κάμαριν» εἰς τὸν «σπιτότοπον» ὅπου εἶχεν ἔμπροσθεν εἰς τὰ παράθυρά του. Ἀλλὰ μετὰ προκληθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἀγᾶ ἐπιμελῆ ἔρευναν τοῦ ζητήματος διὰ τῶν ἐπὶ τοῦτο συνελθόντων ἀρχόντων καὶ πρεσβιτῶν καὶ τῶν «καλφάδων» καὶ «πρωτομαιοτόρων», οἱ ὁποῖοι ἐθεώρησαν τὸν τόπον κατὰ τὴν ἐπιχώριον συνήθειαν καὶ ἐξήτα-

1) T o u r n e f o r t. Relation d'un voyage du Levant, τ. Α', σ. 59.

2) Τοιαῦτα γράμματα σφύζονται ἐν τῷ ἀρχαίῳ τοῦ γράφοντος. Βλ. καὶ Δ. Π. Π α σ χ ᾶ λ η, Τουρκικῶν ἀρχῶν ἀποφάσεις καὶ ἔγγραφα ἐν ἑλληνικῇ γλώσσῃ πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς νήσου Ἄνδρου καὶ τινῶν ἄλλων Κυκλάδων. Ὑπὸ ἔκδοσιν.

3) Βλ. Αἰτήσιν τῶν Παρίων πρὸς τὸν Ἀπτουλάχ Καπουδὰν Πασᾶ, ἐν περιοδ. «Ἀθηναίφ», τ. Η', σ. 228—230, ἐκδ. ὑπὸ Ἰ ω . Π ρ ω τ ο δ ί κ ο υ.

4) Περὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἄνδρου Διονυσίου Κατῆρ τοῦ Β' (1775—1799) βλ. Δ. Π. Π α σ χ ᾶ λ η, Ἄναγκ. Χρονολ. τῶν ἐν Ἄνδρῳ ἀρχιεπιστευσάντων καὶ εἰδήσεις ἱστορικαὶ περὶ αὐτῶν, ἐν περιοδ. «Θεολογίφ», τ. Δ' καὶ Ε', ἐν Ἀθῆναις 1926 καὶ 1927.

σαν και παλαιότερον, εύρέθη ύφ' όλων συμφώνως ότι ειχεν ἄδικον κατά πάντα ὁ Ζανάκης Λαπόντες και ἔτσι ἐδόθη ἄδεια εἰς τὸν δεσπότην «διὰ νὰ κτίσῃ ἀνεμποδίστως τὴν κάμαραν, χωρὶς νὰ ἡμπορῇ νὰ τὸν πειράξῃ ὁ Ζανάκης εἰς οὐδέν, ὡς φανερὰ δίκαιον ὕπου ειχεν ὁ δεσπότης», κατὰ τὴν ἐκδοθεῖσαν σχετικὴν ἀπόφασιν τοῦ ἀγῶ (1).

Εἶνε ἀφάνταστος ἡ ἀυστηρότης τῶν ἐπὶ τουρκοκρατίας ἐπιβαλλομένων ποινῶν, τῶν ὁποίων ἡ μᾶλλον συνήθης ἦτο ὁ «φάλαγγας», ἦτοι ὁ διὰ τοῦ φάλαγγα ῥαβδισμός (2). «Αὐτὸς θέλει πτὸ φάλαγγα» ἀπέμεινε μέχρι σήμερον παροιμιώδης. Ἦτο δὲ ὁ φάλαγγας εἶδος ποδοκίχης, ἣτις ἀπετέλει εἰδικὸν ὄργανον δαρμοῦ πρὸς τιμωρίαν παρεκτρεπομένων πολιτῶν. Ἐχρησιμοποιεῖτο δὲ ὁ φάλαγγας και εἰς τὰ σχολεῖα, ἐπεικέστερον, ἐννοεῖται, ἐφαρμοζόμενος, πρὸς κολασμὸν ἀμελῶν ἢ ἀτακτούντων μαθητῶν. Αὐτόπτης τοῦ ἀπαισίου τούτου ὄργανου περιγράφει αὐτὸ ὡς ἑξῆς: «Ὁ φάλαγγας ἦταν ἓνα ξύλο ἀπὸ ἓνα μέτρο ἕως ἑξή ρούπια μακρούς, μὲ δύο τρύπες, ὡς ἓνα ρούπι μακρὰ ἢ μία ἀπὸ τὴν ἄλλην, και ἓνα σχοινὶ περασμένο μὲ δύο κόμπους εἰς τὲς ἄκρες νὰ μὴ ξεπερνᾷ. Αὐτοῦ ἔβαζαν τοὺς πόδας τοῦ τιμωρουμένου και ἔστρεφαν τὸ ξύλο σφίγγοντας τὰ πόδια ὡς τοὺς ἀστριγάλους ἀπὸ κάτω και κτυπώντας αὐτὰ μὲ μίαν βέργαν». Συνέβη ἄνθρωποι νὰ ἀποθάνωσιν ὑπὸ τοὺς ραβδισμοὺς τοῦ φάλαγγα ἢ νὰ ἀπομείνωσιν ἀνάπηροι. Ἡ κινδύνησις τοῦ φάλαγγα ὡς σωματικῆς ποινῆς, ἐπιβαλλομένης ὑπὸ τοῦ διδασκάλου εἰς ἀμελεῖς και ἀτάκτους μαθητάς, ἐπετεύχθη ἀποτελεσματικῶς ἐπὶ Καποδιστριαίῳ κατ' αἴγουστον τοῦ 1829.

Δὲν ὑπεβάλλοντο δ' εἰς τὴν ποινὴν τοῦ φάλαγγα, ὡς ἡδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ, τυχαῖοι μόνον πολιταὶ τῆς κατωτέρας κοινωνικῆς τάξεως, ἀλλ' οὐχὶ σπανίως και οἱ τὰ πρῶτα φέροντες, ὅπως ταπεινώσωσιν αὐτοὺς πρὸς κορεσμὸν πολιτικῶν παθῶν. Ἦτοι ὁ ἐπὶ τῆς ρωσικῆς κατοχῆς (1771-1774) διατελέσας καντζιλίερης Ἄνδρου Δημήτριος Καμπάνης συνίβη κατ' ὄν χρόνον δὲν κατεῖχε πλέον τὸ ἀξίωμα τοῦτο νὰ ὑποστῇ τὴν ποινὴν τοῦ ῥαβδισμοῦ πρὸς ἐξευτελισμὸν, ὡς ὁ ἴδιος ἐν αὐτογράφῳ ἐπιστολῇ του ἐκθέτει, διεκτραγωδῶν τὰς ἐναντίον του ἐν ἔτει 1792 ἀγρίας καταδιώξεις τοῦ τότε ἀγῶ και τοῦ κοιζάμπαση τῆς νήσου, ὅστις πιθανῶς ἦτο ὁ ἐπὶ βιαιότητι και αὐταρχισμῷ διακρινόμενος Λεονάρδος Λορέντζου Πολέμης (3).

Πλὴν τοῦ φάλαγγα και τοῦ προστίμου (τζερεμέ) ἐπεβάλλοντο ὡσαύτως αἱ ποιναὶ τῆς φυλακίσεως, τῆς ἐξορίας και τῆς διαπομπέσεως. Ὁ κοιζάμπαση Δημήτριος Π. Καμπάνης ἐξώρισεν εἰς Κύπρον τοὺς πολιτικούς

1) Ἡ ἀπόφασις ἀπόκειται παρὰ τῷ γράφοντι.

2) Εἰδικῶς περὶ φάλαγγα βλ. ἄρθρον τοῦ γράφοντος ἐν «Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ», τ. ΚΓ', σ. 794—5. Πρὸβλ. περιοδ. «Χρυσάλλισα», τ. Δ' (1866), σ. 316—7 ἐν διατριβῇ Θ. Ν. Φιλιαδελφίως και περιοδ. «Δίπυλον» Δ. Γρ. Καμπουροπούλου, ἔτ. Α' (1910), σ. 10—12.

3) Βλ. Δ. Π. Πασχάλη, Γενεαλογικὰ Μελετήματα. Ἡ οἰκογένεια Πολέμη. Ἐν ἐφημ. «Ἐμπρός» Ἀθηῶν τῆς 31 αὐγούστου 1924.

ἀντιπάλους τοι, τὸν προκάτοχόν του κοιζάμπασην Δημητράκην Πολέμη, τὸν Γεωργάκην Κονδύλην, γαμβρὸν ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ ρηθέντος Πολέμη καὶ κοιζάμπασην ὠταύτω; προδιατελέσαντα, καὶ τὸν Λύγουσιτὴν Δαπόντεν, τὸν ἐπιλεγόμενον Ντεληασιτὴν, ὅστις καὶ ἀπέθανεν ἐν τῇ ἔξορίᾳ ἐκ τῶν κακουχιῶν, τὰς ὁποίας ὑπέστη (').

Τὴν διαπόμπευσιν (γφβέντισμα) ἐπέβαλεν ὁ κοιζάμπασης, ὁ ὁποῖος ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἀστυνομικῶν καθηκόντων, δι' ὧν περιεβιάλλετο, εἶχε καὶ καθήκοντα τιμητοῦ ἐκδίδων διαταγὰς κατὰ τῆς πολυτελείας καὶ κολάζων πᾶσαν ἀνήθικον παρεκτροπὴν διὰ τῆς ποινῆς τῆς διαπομπείσεως. Ἡ διαπόμπευσις ἐγένετο κυρίως κατὰ τῶν περιῦβρισσῶν τὴν αἰδῶ καὶ τὰ χρηστά ἡθῆ γυναικῶν καὶ ἰδίως τῶν μοιχαλίδων. Ἐνηργεῖτο δ' ὡς ἑξῆς: Ἀνεβίβιζον τὴν παρεκτραπεισαν ἐπὶ ὄνου ἀνάποδα, ἦτοι μὲ τὸ πρόσωπον ἐστραμμένον πρὸς τὰ ὀπίσθια τοῦ ὄνου, τοῦ ὁποίου αἴτη ἐκράτει τὴν οὐρανόν. Ἐκατέρωθεν ἔβαινον δύο γιασαξήδες (²), προσπορευέτο δὲ ντελάλης (³), σύρων ἀπὸ σχοίνου τὸν ὄνον καὶ διαλαλῶν μεγαλοφώνως τὴν πρᾶξιν, ἥς ἔνεκα ἡ τιμωρία. Τὸ πλῆθος παρακολουθὸν ἐγιουχάιζε ρίπτον κλούβια αὐγά, σάπισ λεμόνια καὶ ἄλλα παρόμοια. Ἔτσι ἐπερνοῦσαν ὅλα τὰ σοκάκια τοῦ κάστρου καὶ τῶν πλησιεστέρων χωρίων μετὰ δὲ τὸ πέρας τῆς τοιαύτης οἰκτρᾶς τελετῆς ἀφίνετο μὲν ἐλευθέρα ἡ διαπομπευθεῖσα, ἀλλ' ὑπὸ τὴν γενικὴν περιφορόνησιν ἢ δὲν ἐξήρχετο πλέον τοῦ οἴκου ἢ ἠναγκάζετο καὶ νὰ ἐκπατρισθῇ κατ' ἰδίαν θέλησιν, μὴ ἐπιστρέφουσα πλέον ἐφ' ὄρου ζωῆς εἰς τὸν τόπον τῆς γεννήσεώς της.

Ἦσαν δ' ἐκτὸς τῶν ποινῶν τούτων ἐν χρήσει καὶ ἐκκλησιαστικαὶ τοιαῦται, ἦτοι τὸ ἐπιτίμιον καὶ ὁ ἀφορισμός, ἀναλόγως τῶν περιστάσεων. Καὶ ὑπῆρξαν, αὐτωῶς, ἀρχιερεῖς ἐν Ἄνδρω, καὶ δὴ ἐντόπιοι, οἱ ὁποῖοι ἔκαμαν κατάχρησιν τῶν ποινῶν τούτων, ὕπλου φοβεροῦ, ἐμποιοῦντος μεγαλυτέραν αἰσθησιν πάσης ἄλλης τιμωρίας λόγῳ τῆς βαθυτάτης εὐσεβείας, πού τὴν ἐποχὴν ἐκείνην διέκρινε τὴν κοινωνίαν. Ἐνίοτε δ' ἐπροκαλεῖτο ἀφορισμός καὶ ἐκ μέρους αὐτοῦ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου. Ἀνεγινώσκετο δ' ἐπ' ἐκκλησίαις ὁ ἀφορισμός ἐν τελετῇ ἐπιβλητικῇ, ἥις διήγειρε τὴν φρίκην καὶ τὸν ἀποτροπισασμὸν τῶν παρισταμένων.

Διαπραττομένου φόνου, πλὴν τῆς ἐπιβαλλομένης ἐσχάτης ποινῆς διετάσσετο καὶ ἡ δήμευσις τῆς περιουσίας τοῦ φονέως καὶ ἡ πώλησις αὐτῆς πρὸς ὄφελος τοῦ Κράτους ἢ τῆς οἰκογενείας τοῦ φονευθέντος, ὁσάκις οὗτος ἦτο ὁ μόνος ταύτης προστάτης. Οὕτω διαπραχθέντος ἐν Ἀμολόχῳ τοῦ Γαυρείου τῷ 1810 φόνου ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν Μαρίνου καὶ Δημήτρη—ἀγνοοῦμεν τὸ ἐπώνυμον τῶν φονέων, καθὼς καὶ τὰς περιστάσεις, ὑφ' αἷς διε-

1) Δ. Π. Π α σ χ ἄ λ η, Κοιζάμπασηςδες. Ἐν «Ἡμερολογίῳ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος», ἔτ. 1935, σ. 301—325, καὶ ἐν ἰδίῳ τεύχει.

2) Κλητῆρες.

3) Κήρυξ.

πρίχθη τὸ ἔγλημα — ἀπεστάλη εἰς Ἄνδρον «κατὰ τὰς ὑψηλὰς καὶ βασιλικὰς προσταγὰς» μπουμπασίρης, ὁ ὁποῖος ἐξεποίησε τὴν περιουσίαν τῶν φονέων, ἀγορασθεῖσαν παρὰ διαφόρων πρὸς ὄφελος τῆς χήρας τοῦ φονεθέντος Ζάνε Γεωργίου Μαρμῆ, καθ' ἣ ἐκτίθεται ἐν τῷ ἐξῆς ἔγγράφῳ :

«Κατὰ τὰς ὑψηλὰς καὶ βασιλικὰς προσταγὰς ὅπου ἐδιωρίσθη μπουμπασίρης ὁ ἐνδοξότατος Ἀλῆ ἀγῶς διὰ νὰ πωλήσῃ τὰ πράγματα καὶ ὑποστατικά ὅλα τῶν δύο ἀδελφῶν φονέων, τοῦ τε Μαρίνου καὶ Δημήτρη, τὰ ὁποῖα σήμερον κίμωννας σουλτάν μεζάτι μετὰ τὸ μαραφέτι τῶν προεστώτων, πωλεῖ καὶ ἐλεύθερα παραδίδει, ὡς βεκίλης, τῆς Ἀνέζας γυνῆς ποτὲ Ζάνε Γεώργη Μαρμῆ, καὶ ὡς διορισθεὶς ἀπὸ μέρος τοῦ ζαραφχανέ πρὸς τὸν Δημήτρη Γεώργη Ντάρα τὸ πρᾶγμα εὐρισκόμενον εἰς τὸν Πίσω Λιμῶνα διὰ γρόσια : 110 :, ὁμοίως καὶ τὸ πρᾶγμα εἰς τοῦ Χωνιάτη διὰ γρόσια : 80 :, ὁμοίως καὶ ἕτερον πρᾶγμα κάμπον εἰς τὸν Πίσω Λιμῶνα διὰ γρόσια 60 :, ἡ ὁποῖα τιμὴ τῶν τριῶν πραγμάτων συμποσῶνται εἰς γρόσια διακόσια πενήντα, λέγω : N : 250 :, τὰ ὁποῖα ἄσπρα τὰ ἔλαβεν ὁ Ἀλῆ ἀγῶς εἰς χεῖρας του κατὰ τὸν ὑψηλὸν ὄρισμὸν τοῦ πολυχρονεμένου ἐφέντη μας καὶ ὡς βεκίλης τῆς ρηθείσης Ἀνέζας ὅθεν εἰς τὴν περὶ τούτου ἐνδειξιν καὶ ἀσφάλειαν ἐγένετο τὸ παρὸν βεβαιωμένο μετὰ τὴν βούλαν τοῦ ἰδίου Ἀλῆ ἀγῶ, καὶ μετὰ τὰς ὑπογραφὰς τῶν προεστώτων, βεβαιώνοντις το καὶ ὁ ἄρχων κοιζίμπασης διὰ νὰ λέγονται ὡς κτήματα καὶ μούλια (1) τοῦ ρηθέντος Ντάρα χωρὶς νὰ ἠμπορῇ κανένας νὰ τὸν διασειῇ εἰς τὸ ἐξῆς

1810 ἰανουαρίου : 26 : ἄντρος.

1ῶ. Καμπανάκης, νικόλαος ἀθανάσιος, λορέντζος καίρης, γιωννάκης ταπόντες, δημήτριος Καμπάνης βεβιοῦ, φραντζέσκος γόργι μωμάης.

Αἱ δὲ περὶ ἀγροτικῆς ἀστενομίας διατάξεις ἦσαν, ἰδίως κατὰ τοὺς ἀρχαιότερους τῆς τουρκοκρατίας χρόνους, αὐστηρόταται, χωροῦσαι πολλάκις μέχρις ἀπανθρωπίας. Ἔτσι κατὰ τὸν ποινικὸν κώδικα Σουλεϊμᾶν τοῦ Νομοθέτου ὁ κλέπτης μεγάλου ζώου ἐτιμωρεῖτο μετὰ ἀποκοπὴν τῆς χειρὸς ἢ πρόστιμον 200 ἄσπρων ὁμοίως ὁ κλέπτων ἐξ οἰκίης ἢ ἀποθήκης δημητριακοῦ καρποῦ ἀπέβαλε τὴν χεῖρα ἢ ὑπέκειτο εἰς πρόστιμον 10—40 ἄσπρων, ἀναλόγως τῆς περιουσίας του Ἀπηγορεύετο δ' εἰς τοὺς μυλωθροὺς ἢ πτηνοτροφία, ὅπως μὴ κατατρόγωσιν αἱ ὄρνιθες τὰ ἀλέσματα, ἐπετρέπετο δὲ μόνον εἰς αὐτοὺς ἢ διατήρησις ἐνὸς τὸ πολὺ ἀλέκτορος διὰ νὰ γνωρίζωσι τὸς ὄρας τοῦ ἡμερονοκτιῦ (2).

Ἐπὶ περίοδόν τινα τῆς τουρκοκρατίας καὶ δὴ πρὸ τοῦ 1690 ὑφίστατο ἐν Ἀνδρῶ καὶ ὁ θεσμὸς τῶν Γεροντοκριτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπεῖχον θέσιν τῶν ἀλλαχοῦ Δημογερόντων. Οἱ Γεροντοκριταὶ εἶχον τὸ δικαίωμα τοῦ κρίνειν πάσας ἐν γένει τὰς διαφορὰς τῶν κατοίκων τῆς νήσου ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ἀρχιερέως καὶ κατόπιν τοῦ κοιζίμπαση. Τοῦτο ἀπετέλει τὴν λα-

1) Μούλια λέγεται τουρκιστὶ ἡ τελεία καὶ ἀπεριόριστος ἰδιοκτησία.

2) H a m m e r, Staatsverf., σ. 37—48.

γομένην Γεροντοκρασίαν, ἥτις ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐμφανίζεται καὶ μεταγενέστερον. Ἔτσι τῷ 1793 τὴν Γεροντοκρασίαν ἀπετέλουν οἱ Μιχαὴλ Καμπάνης, Σταματέλος Μπίστης, Δημήτριος Ρεῖδης, Γεώργιος Ντελλαγραμμάτικας, Βασίλειος Καῖρης, Δημήτριος Πολέμης καὶ Νικόλαος Κωτάκης, ἐν ἔτει δὲ 1799 ὁ προμνησθεὶς Μιχαὴλ Καμπάνης καὶ οἱ Γεώργιος Κονδύλης, Λεονάρδος Μπίστης, Νικόλαος Κωτάκης, Λεονάρδος Νέρης καὶ Γεώργιος Κωτάκης, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ Βασίλειος Καῖρης, Δημήτριος Πολέμης, Γεώργιος Κονδύλης καὶ Γεώργιος Κωτάκης διετέλεσαν καὶ κοτζαμπάσηδες (1).

Ἀρχομένης δὲ τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἐξέδιδον ἀποφάσεις ὁ μητροπολίτης Ἄνδρου, καθὼς καὶ ὁ ἑπαρχος, ὡς ἀποδεικνύει, σὺν ἄλλοις, τὸ ἐξῆς σημείωμα τοῦ ἐπιτρόπου Ἀμολόχου Γιαννούλη Δημητρίου ἐν τερτρῶ αὐτοῦ σφριζομένῳ ἐν τῷ ἀρχεῖῳ τοῦ γράφοντος :

«1821 διὰ τὸ ἄνοθεν ἄσπρα ὕπου ἔχο νὰ λαμβάνω ἀπὸ τὸν σιὸρ Λιναρδάκη Μπίστην καὶ τὸν υἱὸν του Κοσταντίνον ἐπίγα εἰς τὸν ἀρχιερέα μας κίριον Μονύσιον μὴ ὄντας ἄλλη διήκισις ἀπάνο εἰς τὸν τόπον καὶ μοῦ ἔκαμε ζάπτι μουρσαλά (2) διὰ νὰ κάμω ζάπτι τὸ πατρικὸν πράγμα ὅπου ἔχη στὰ Προβάτου νὰ τὸ καρποτρόγο ἔος νὰ λάβο τὰ ἄσπρα μου καὶ λαβαίνοντας τὰ ἄσπρα μου νὰ παρετοῦμε ἀπὸ τὸ πράγμα ; ἔτη ἐπαρησίασα τὸν λογαριασμόν μου εἰς τὸν ἑπαρχον κίριον Κονστατίνου Ῥάιδου καὶ μοῦ ἔκαμεν καὶ αὐτὸς ζάπτι μουρσαλά νὰ πιῶσο τὸ ἴδιον πράγμα διὰ τὰ ἄσπρα μου : ».

Περὶ δὲ τῶν ἐθίμων τῆς Ἄνδρου ἐπραγματεύθημεν, ὡς καὶ ἐν τοῖς πρόσθεν εἴπομεν, ἐν ἰδιαιτέρῳ μελέτῃ, εἰς ἣν παραλέμπομεν τὸν ἀναγνώστην (3).

Ἐπὶ τὸν δ' ἐν Ἄνδρῳ ἐπὶ τουρκοκρατίας καὶ νοτάριοι, καίτοι σπανίως γίνεται μνηστία αὐτῶν. Νοτάριοι καὶ καντζηλιέροι ἔπῃρχον ἐν Ἄνδρῳ καὶ ἐπὶ φραγκοκρατίας. Ἔτσι τὴν 15 νοεμβρίου 1458 ἀναφέρεται ὡς νοτάριος ἐν Ἄνδρῳ ὁ Μάρκος Βελένιος (Marco Belegno), ὅστις, ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τοῦ ὀνόματός του, ἀσφαλῶς δὲν ἦτο Ἕλλην. Ἐνώπιον τούτου, ὁ δυνάστης τῆς Ἄνδρου Κρουσῖνος Ἀ' Συμμαρίας κατέστησε δι' ἐπισήμου συμβολίου γενικὸν αὐτοῦ πληρεξούσιον τὸν υἱὸν καὶ διάδοχόν του Δομίνικον (4).

1) Βλ. Δ. Π. Πασχάλης, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα καὶ εἰδήσεις περὶ τῶν Κοτζαμπάσηδων τῆς Ἄνδρου. Ἀγνωστοὶ σκεπτικαὶ σελίδες τῆς ἐπὶ τουρκοκρατίας ἀνεξερευνήτου ἱστορίας τῶν νήσων. Ὑπὸ ἐκδόσει.

2) Ζάπτι κατοχή. Ζάπτι μουρσαλά—ἐπίσημον ἔγγραφο κατασχῆς.

3) Βλ. σ. 3, σημ. 1 καὶ Ν. Ἰ. Δαπόντε, Συμβολαιογράφου, Τὸ ἐν Ἄνδρῳ ἔθιμον περὶ τῆς τύχης τῆς προικῆς λυθέντος τοῦ γάμου καὶ ὁ νόμος 2310 περὶ τῆς ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχῆς. Ἐν Πειραιεῖ, 1930

4) Karl Hoff, Geschichte der Insel Andros. Wien 18—55, σ. 87.— Δ. Π. Πασχάλης, Ἱστορία τῆς νήσου Ἄνδρου, τ. Β', ἐν Ἀθήναις 1927, σ. 80—86.

Τὸν ἀπρίλιον τοῦ 1563 εὗρίσκομεν καντζηλλιέρην Ἄνδρου τὸν Νικόλαν Μπονακάτον (Bonacato). Ἐνώπιον τούτου κατὰ τὴν μνησθεῖσαν χρονολογίαν συνέταξε λατινιστὶ δωρητήριον ἔγγραφον πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Μήλου Στέφανον Γατελοῦζιον ὁ πρὸς τοὺς Τούρκους ὑποτελὴς τελευταῖος δυνάστης τῆς Ἄνδρου Ἰωάννης Φραγκίσκος Σομμαρίπας (1).

Κατ' ἀρχαῖα δὲ διαστήματα ἀναφαίνεται τὸ ἀξίωμα τοῦ καντζηλλιέρη ἐν Ἄνδρῳ. Ἐν ἔτει 1624 ἀναφέρεται «φράγγος καντζηλλιέρης» ἐν Ἄνδρῳ, ὑπογεγραμμένος ἐν ἔγγράφῳ συνταχθέντι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο καὶ ἀποκειμένῳ ἐν τῷ Κειμηλιοφυλακείῳ τῆς μονῆς Ἁγίας. Ἐπὶ ρωσικῆς δὲ κατοχῆς (1771—4) καντζηλλιέρης Ἄνδρου ἦτο ὁ Δημήτριος Καμπάνης, ἔχων γραφῆα τῆς Καντζελλιερίας τὸν τίτλον τοῦ Περρῶικην.

Ἦτο δ' ἐπὶ ρωσικῆς κατοχῆς τὸ ἀξίωμα τοῦ καντζηλλιέρη ἐκ τῶν σημαντικῶν. Ὁ παντζηλλιέρης διευθύνων τὴν λεγομένην Καντζελλαρίαν καὶ κρατῶν τὸ βιβλίον τῶν κτημάτων, ὅπερ ἐν Ἄνδρῳ μὲν ὠνομάζετο Μά ν ν α, ἀλλαχοῦ δὲ Τά ν σ α (*), διεχειρίζετο συγχρόνως τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν, εἰσέπραττε τοὺς φόρους καὶ ἦτο ἐπὶ προσωπικῇ εὐθύνῃ ὑπόλογος διὰ τὴν ἀκριβῆ καὶ ἀμερόληπτον εἰσπραξίν αὐτῶν. Ἐφύλαττε πρὸς τούτοις τὰ διάφορα συμβόλαια, τὰς διαθήκας, τὰ προικοσύμφωνα καὶ πᾶν ἄλλο ἐπίση-

1) Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος δωρητήριον ἔγγραφον τοῦ δυνάστου τῆς Ἄνδρου Ἰωάννου Φραγκίσκου Σομμαρίπα καὶ τῆς συζύγου του Θαδδαίας πρὸς τὸν λατίνον ἀρχιεπίσκοπον τῆς Μήλου Στέφανον Γατελοῦζιον (λείποντα παρὰ τῷ Lequien ἐν Oriens Christianus, τ. Γ', σ. 1058) δι' οὗ ὁ τερημένος δυνάστης τῆς Ἄνδρου δωρεῖται εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον τῆς Μήλου οἰκίαν τινὰς κειμένας ἐν τῇ πόλει τῆς Νάξου καὶ καλουμένας Le Case Brusate, ἐπὶ τῇ ὑποχρέωσει νὰ διδῆ ὁ μνησθεὶς ἀρχιεπίσκοπος πρὸς τὸν δωρητὴν καθ' ἕκαστον ἔτος, τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων, ἐν νεράντζιον, φέρει χρονολογίαν τῆς 1ης ἀπριλίου 1563 καὶ ἐξεδοθῆ ὑπὸ Η. Oumont ἐν τῇ «Revue de l'Orient Latin», τ. Α', σ. 537 κ. ἐ., ληφθὲν ἐκ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων, ἐνθα ἀπόκειται ἐν τῷ Ms. Latin Nouvelles Acquisitions 2363, φ. 9.

2) Μά ν ν α ἐκαλεῖτο ἐν Ἄνδρῳ τὸ Κτηματολόγιον, ὅπερ ἐπιμελῶς ἐτηρεῖτο ἐπὶ τουρκοκρατίας, πιθανώτατα δὲ καὶ ἐπὶ φραγκοκρατίας, καὶ περιελάμβανεν ἐν λεπτομερεῖ καταγραφῇ τοὺς ἀγρούς, ἀμπελῶνας, κήπους, περιβόλια, χωράφια, ἐξωχώραφα, κλείσματα, διάθραχα, ἀνορίες καὶ πάντα ἐν γένει τὰ κτήματα παντὸς εἶδους μὲ τὴν ἀξίαν ἑκάστου, ἐπὶ ἅ σ π ρ ο ι ν ὑπολογιζομένην, καὶ τὸν ἀναλογοῦντα διὰ τὴν πρόσδοτον ἑκάστου ἐξ αὐτῶν φόρον. Πρὸβλ. τὸ μεσαιωνικὸν μά τ ρ ι ξ, λατίν. matrix, matricula, γερμ. matrikel. Κατεχωρίζοντο δ' εἰς τὴν Μάνναν ὑπὸ τῶν καντζηλλιέρηδων ἢ ὑπὸ τῶν νοταρίων μὲ πολλὴν ἀκρίβειαν καὶ τὰ διάφορα συμβόλαια ἢ ἄλλαι πράξεις δημοσίου συμφέροντος. Ἡ Μάννα τοῦ Ἄρνά εὗρίσκετο τῷ 1839 εἰς χεῖρας τοῦ παπᾶ Μιχάλη Χαλιᾶ, κατοίκου Ἄρνά, ἢ δὲ Μάννα τοῦ Κάτω Κάστρου, ἣτις ἦτο συντεταγμένη κατὰ τὸ ἔτος 1784, εὗρίσκετο κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος 1831 εἰς χεῖρας τοῦ ἐν Μεσσαρίῳ Γάσπαρη Γεωργίου Καίρη. Ποῦ αὐταὶ εὗρίσκονται σήμερον ἀγνοοῦμεν, καὶ τοὶ ἐπὶ πολὺ ἰζηλατήσαμεν αὐτάς. Βλ. Γ. Η α σ χ ἄ λ η, Ἄνδριακὸν Γλωσσάριον ἢ λέξεις καὶ φράσεις ἐκ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῆς κοινῆς ἐν Ἄνδρῳ λαλιᾶς. Ἐν Ἀθήναις 1933, σ. 75.

μον ἔγγραφον καὶ δημόσιον βιβλίον καὶ διεχειρίζετο ὑπολόγως τὰ τυχὸν ὑπάρχοντα κληροδοτήματα (1).

Κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τῆς 15' ἑκατονταετηρίδος ἀπαντῶμεν ἐν Ἄνδρῳ δύο ἐκ Λακεδαιμόνος καὶ δὴ ἐκ Σπάρτης νοταρίου, τὸν Στρατηγόπουλον Δημητρίου Στρατηγόπουλον καὶ τὸν Ἰωάννην Στρατηγόπουλον. πατέρα καὶ υἱόν. Ἐκ τούτων ὁ πρῶτος, ἀφοῦ ἐπὶ ἰκονὰ ἔτη διετέλεσεν ἐν τῇ νήσῳ «δημόσιος ἐπὶ βασιλικὴν ἐξουσίαν νοτάριος», καθ' ὃν χρόνον ἡγεμόνευε τῆς νήσου ὁ Κουρσίσιος Γ' Σομμαρίτας (1523—1539), κατόπιν ἐκάρη μοναχὸς καὶ μετονομασθεὶς Στρατόνικος συντετέλεσεν εἰς τὴν ἀνακαινίσιον τῆς ἐν Ἄρρῃ τῆς Ἄνδρου γεραρᾶς μονῆς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς ἢ Ἁγίας μιᾶς τῶν ἱστορικωτέρων καὶ πλουσιωτέρων τῆς νήσου (*). Μετὰ μίαν ἀκριβῶς τεσσαρακονταετίαν, τῷ 1572, ὅτε ἡ νῆσος, ὑποτεταγμένη ἤδη εἰς τοὺς Τούρκους, ἀπετέλει μέρος τοῦ ὑπὸ τὸν Ἰουδαῖον Ἰωσήφ Νάξην δουκάτου τοῦ Αἰγαίου Πελάγους (1566—1579) εὐρίσκομεν ἐν Ἄνδρῳ δημόσιον νοτάριον τὸν Ἰωάννην Στρατηγόπουλον, οὗτινος πράξεις τινὲς σφῆζονται ἐν τῷ ἀρχεῖῳ τοῦ γράφοντος (*).

Νοτάριος Ἄνδρου διετέλεσε καὶ ὁ κατὰ τὸ 1577 μετὰ τοῦ, ὡς εἴρηται, Στρατηγοπούλου ὡς ἀνακαινιστῆς ἐπίσης τῆς μονῆς Ἁγίας ἀναφερόμενος Μακάριος Δελλαγραμμάτικας, ὅστις βραδύτερον κατὰ τὸ ἔτος 1598, διετέλεσε καὶ ἡγούμενος τῆς μονῆς ταύτης. Ὡς νοτάριος ὁ Μακάριος Δελλαγραμμάτικας συνέταξε πλεῖστα κτηματικά ἔγγραφα. Ὑπῆρξε δ' οὗτος καὶ ζωγράφος, ὡς τοῦτο μανθάνομεν ἐκ σημειώματος σφῆζομένου ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 118, φ. 10, κώδικι τῆς προμνησθείσης μονῆς.

Κατὰ δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος 1578 εὐρίσκομεν νοτάριον Ἄνδρου τὸν Ἀντώνιον Ἀνοέλμον. Οὗτος τὴν 7ην φεβρουαρίου τοῦ ρηθέντος ἔτους συνέταξεν ἰταλιστὶ ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τοῦ ἐν Κάτω Κάστρῳ τῆς Ἄνδρου παλατίου πρᾶξιν, δι' ἣς ὁ ἀξιότατος Φραγκίσκος Κορονέλλος, διδάκτωρ ἀμφοτέρων τῶν δικαίων (juris utrinque doctor) καὶ τοποτηρητῆς τοῦ γαληνοτάτου καὶ ἐξοχωτάτου κυρίου κυρίου Ἰωσήφ Νάξη, δουκὸς τῆς Νάξου καὶ κυρίου τῆς Ἄνδρου κλπ. ἀνανεώνει τὰ δικαιώματα ἐπὶ τοῦ ἐν Σαντορίνῃ φεούδου τοῦ εὐγενοῦς Μαρίνου Δαργέντα (Marino d'Argenta). Ἐκ τῆς πράξεως δὲ ταύτης μανθάνομεν καὶ τὸν τρόπον δι' οὗ ἀνανεοῦντο καὶ ἐπεκυροῦντο τὰ φέουδα «Ὁ Μαρίνος Δαργέντας μετὰ γονάτων κεκλιμένων καὶ τῶν χειρῶν του τεθειμένων ἐπὶ τῶν χειρῶν τῆς αὐτοῦ ἐκλαμπρότητος [τοῦ τοποτηρητοῦ Φραγκίσκου Κορονέλλου] ὠρκίσθη πίστιν εἰς τὸν γαληνό-

1) Βλ. Περὶ καντζηλλιεργῶν ἐκτενῶς ἐν νομικῷ περιοδικῷ «Θέμιδι», τ. Ε', σ. 145—7 καὶ σύντομον ἀρθρον τοῦ γράφοντος ἐν «Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ», τ. ΙΓ', σ. 716.

2) Βλ. Δ. Π. Π α σ χ α λ η, Ἡ ἐν Ἄρρῃ τῆς Ἄνδρου μονὴ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς ἢ Ἁγίας. Ὑπὸ ἔκδοσιν.

3) Δ. Π. Π α σ χ α λ η, Ὁ Σπαρτιάτης Στρατηγόπουλος κλπ. ἐν περιοδικῷ «Byzantinisch—Neugriechische Jahrbücher», Athen 1930, σ. 87—98.

τατον κύριον κύριον Ἰωσήφ Νάζην, δοῦκα τῆς Νάξου, κύριον τῆς Ἄνδρου κλπ. καὶ τοὺς ἐπιτρόπους αὐτοῦ διὸ ὁ τοποιορητῆς Φραγκίσκος Κορονέλλος δοὺς αὐτῷ τὸν συνήθη ἀσπασμὸν ἀποκατέστησε νομίμως δυνάμει τῆς ἥς ἔχει παρὰ τῆς αὐτοῦ ἐκλαμπρότητος ἐξουσίας εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ φεουδου . . . κειμένου ἐν τῇ νήσῳ Σαντορίνῃ . . . καὶ συμφώνως τοῖς νόμοις τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Ρουμανίας δέχεται αὐτὸν ἐν τοῖς φεουδαρίοις». Ταῦτα δ' ἐγένοντο ἐνώπιον τῶν εὐγενῶν Φιλίππου Λαουρδάνου, Μαρίνου Δελλαγραμμάτικα, Κρουσίνου Σουμμαρίπα, Λαυρετίου Πατερίου, Γεωργίου Καφούρου, πρακτικοῦ τῆς Σαντορίνης, Ἀντωνίου Γατάλη καὶ Ἰωάννου Ἀλφόνσου ἐκ Σαντορίνης «μετ' ἐπιφυλάξεως καὶ ἄνευ βλάβης παντὸς καὶ οἰουδήποτε δικαιώματος ἄλλου».

Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1579, ἓνα δῆλον ὅτι μῆνα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ δουκὸς Ἰωσήφ Νάξη, εὐρίσκομεν νοτάριον Ἄνδρου τὸν παπᾶ Γιαννούλην Κωνσταντινον, ἀναμφιβόλως ἱερέα τοῦ ἀνατολικοῦ δόγματος.

Ἐν ἐγγράφῳ δὲ χρονολογολομένῳ ἀπὸ 1ης αὐγούστου 1581 ἀναγινώσκειται ἤδη ἡ ὑπογραφή: «Ἐ γ ὦ Ἀ ν τ ὠ ν η ς Ἀ θ η ν α ἰ ο ς, ν ο τ ᾶ ρ ι ο ς ὑ π ὸ β α σ ι λ ι κ ῆ ς ἔ ξ ο υ σ ῖ α ς π α ρ α κ λ η θ ε ῖ ς τ ὸ π α ρ ὸ ν ἔ γ ρ α ψ α καὶ ὑ π ἔ γ ρ α ψ α». Ἐν ἑτέρῳ δ' ἐγγράφῳ τοῦ ἰδίου μηνὸς καὶ ἔτους ἀναφέρεται νοτάριος πούμπλικος Ἄνδρου ὁ Λιάζαρος Μπρατίλας.

Μετὰ τινα δ' ἔτη, τῷ 1598, ἐξετέλει καθήκοντα Νοταρίου καὶ ἐπισκοπικοῦ Καγκελλαρίου ἐν Ἄνδρῳ ὁ Ἀντώνιος Λεγάντης, ὅστις προδήλως ἦτο φράγκος ἱερεὺς καὶ ὑπεγράφετο διὰ λατινικῶν γραμμάτων.

Ἐν ἐγγράφοις ἀπὸ 10 Σεπτεμβρίου 1604 καὶ 22 Νοεμβρίου 1619 ἀπαντᾷ ἐδρεύων εἰς τὸ παρὰ τὴν πόλιν τῆς Ἄνδρου χωρίον Λάμυρα ὁ νοτάριος Κωνσταντῖνος Καβαλούρης, ἀναμφιβόλως τῆς ἰδίας οἰκογενείας μετὰ τὸν Ἀντώνιον Καβαλούρη, ὅστις ἐν ἔτει 1581 διετέλει «Γοβερναδόρος καὶ Ἐμίνης» τῆς νήσου Ἄνδρου (1). Σημειωτέον ὅτι ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ τῆς ἐν Πάτμῳ μονῆς Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου σφίζεται χρυσόβουλλον τοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου τοῦ Βοτανειάτου, γεγραμμένον κατὰ τὸ ἔτος «Ϝπλξ' (=1079) περὶ τῆς ἐν Στροβήλῳ μονῆς, τῆς ὁποίας κτήτωρ ἀναφέρεται ὁ Κωνσταντῖνος Καβαλούρης (2). Ἐν τῇ μυστικῇ δὲ διαθήκῃ τοῦ ὁσίου Χριστοδοῦλου μνημονεύεται καὶ Καβαλούριος φέρων ἀξίωμα βεσιτάρχου καὶ δωρήσας εἰς τὴν ἐν Πάτμῳ προμνησθεῖσαν καὶ ὑπὸ τοῦ, ὡς εἴρηται, ὁσίου Χριστοδοῦλου ἰδρυθεῖσαν μονὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου δύο

1) Ἰωάννου Σακελίωνος, Ἀπογραφή τῶν ἐν τῇ μονῇ τῆς Πάτμου σφισμένων ἐπισήμων ἐγγράφων, ἐν περιοδ. «Πανθώρα», τ. 10', ἔτ. 1860, σ. 340.—Fr. Miclosich καὶ Jos. Müller, Acta et Diplomata Monasteriorum et Ecclesiarum Orientis, τ. ζ', σ. 19—21. — Δ. Π. Πασχάλη, Ἱστορία τῆς νήσου Ἄνδρου, τ. Β', σ. 186.

προϊστεια (*). Ἀναφέρεται δὲ καὶ Κωνσταντῖνος Καβαλουρίος, Βυζαντινὸς πατριῆς καὶ ναύαρχος, ἀκμίσας ἐπὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου Θ' τοῦ Μονομάχου (1042—1054). Ἐν Κερκύρῃ δ' ὑπάρχει καὶ χωρίον Καβαλουρίου, ἀποτελοῦν τὴν κοινότητα Καβαλουρίου.

Σημειωτέον οἱ νοτάριοι, καλοῦμενοι καὶ νοδῖοι, διωρίζοντο ἐν Ἄνδρῳ οἱ ἱερεῖς τοῦ τε ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ δυτικοῦ δόγματος. Οὕτω πλὴν τοῦ προμνημονευθέντος ἐν ἔτει 1579 νοταρίου Ἄνδρου πασῶ Γιαννούλη Κωνσταντίου, ἐν διαθήκῃ τοῦ ἔτους 1717 τοῦ «ἀφέντη Φραντζέσκου Γραμματικῆ» φέρεται ὑπογεγραμμένος ὁ «πρὸ Πέρος Κρισέντσιος, νοδῖος». Οὗτος, ἱερεὺς ὢν λατίνος τὸ θρήσκευμα, ἐν ἑτέρῳ πωλητηρίῳ ἐγγράφῳ σημειοῦται ὡς βικᾶριος (ἐπισκοπικὸς τοποτηρητής) ἐν Κορδίῳ.

Ἴδιον νοτᾶριον εἶχε καὶ ὁ Ἀμόλοχος. Νοτᾶριοι Ἀμολόχου ἀναφέρονται ἐν παλαιωτάτοις ἐγγράφοις ἀπὸ 18 Μαΐου 1572, 17 Ὀκτωβρίου 1574 καὶ 23 Αὐγούστου 1581. Οἱ τύποι τῶν ἐγγράφων τῶν νοταρίων τοῦ Ἀμολόχου διαφέρουν ἐν πολλοῖς τῶν τύπων τῶν τηρουμένων ὑπὸ τῶν ἐν τῇ ἄλλῃ νήσῳ νοταρίων, ἀναμφιβόλως ἐκ τῆς διαφορᾶς τῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων τῶν ἐν Ἀμολόχῳ οἰκούντων, οἵτινες κατὰ τὸ πλεῖστον ἦσαν ἀλβανόφωνοι καὶ εἶνε ἀκόμη τοιοῦτοι.

Ὁ θεσμὸς τῶν νοταρίων εἶνε ἄξιος μεγάλης προσοχῆς ὡς πρὸς ἅπαντα τὸν μεσαιωνικὸν ἑλληνισμόν, ἀλλὰ δὲν ἠρευνήθη μέχρι τοῦδε ἐπαρκῶς. Ἀπέρρεε δὲ τὸ ἀξίωμα τῶν νοταρίων, οἵτινες παλαιότερον ἐλέγοντο **ταβουλάριοι**, ἀπὸ τῶν Βυζαντινῶν, παρ' οἷς ὑπῆρχον τρεῖς τάξεις νοταρίων, οἱ **πρωτονοτᾶριοι**, οἱ **βασιλικοὶ νοτᾶριοι** καὶ ἀπλῶς οἱ **νοτᾶριοι**. Ἐλκει δὲ τὴν καταγωγὴν ἡ λέξις ἀπὸ τοῦ λατινικοῦ **notarius**: «Νοτᾶριος, ὁ γραμματεὺς»· νότυ γὰρ τὰ γράμματα ρωμαϊστί, ὁ ὑπογραφεύς» (*)· καὶ «... ἦν δὲ ἐκ τῶν ἐπιφανῶν τῷ βασιλεῖ Λικκινίφ στρατευομένων καὶ τῶν ὑπογραφέων τούτου γενόμενος, οἷς δὴ νοταρίους Ρωμαῖοι καλοῦσιν» (*). **Πρωτονοτᾶριοι** ἄρα ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἐκαλοῦντο οἱ πρῶτοι γραμματεῖς εἴτε ὑπογραφεῖς τῶν διαφορῶν ἀρχῶν τοῦ κράτους, τοὺς ὁποίους καὶ **ἀρχονταστῶν ὑπογραφέων** ἐκάλουν (*). **Βασιλικοὶ δὲ νοτᾶριοι** οἱ τῶν βασιλέων καὶ τῶν σεκρέτων (ὑπουργείων) ὑπογραφεῖς καὶ ταχυγράφοι, οἶδον «ταχυγράφος βασιλικὸς ἐκ τοῦ τάγματος τῶν καλουμένων **νοταρίων**» (*). Κατὰ ταῦτα νοτᾶριοι προσέτι ἐλέγοντο καὶ οἱ ταχυγράφοι, εἴτε συντομογράφοι, οἱ

1) **Miclosich—Müller**, ἐνθ. ἀν., σ. 88

2) **Σουΐδας**.

3) **Σουΐδας**, ἐν λέξει **Αὐξέντιος**.

4) **Σκυλίτζ.**, σ. 68.

5) **Σφομο.**, Ἐκκλησιαστ. Ἱστορ., Δ', Γ'.

σήμερον ὀνομαζόμενοι στενογράφοι. Ἐλέγοντο δὲ νοτάριοι καὶ οἱ ἀπλοῖ γραφεῖς καὶ οἱ συμβολαιογράφοι (1).

Ἐπὶ φραγκοκρατίας διὰ τὸ ὀφφίκιον τοῦ νοταρίου ἀπηρεῖτο ἡγεμονικὴ προσεπικύρωσις. Ἐφερον δὴλον ὅτι οὗτοι ἐπίσημον διορισμὸν καὶ ἐθεωροῦντο δημόσιοι ὑπάλληλοι, διὸ καὶ γράφονται νοτάριοι πούμπλικοὶ ἢ δημόσιοι νοτάριοι ὑπὸ βασιλικὴν ἐξουσίαν. Ὁ τίτλος δὲ «ὑπὸ βασιλικὴν ἐξουσίαν» παρέμεινεν ἀπὸ τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς. Τοῦτο δὲ ἀποδεικνύουσι καὶ αἱ ὑπογραφαὶ τῶν ἐν Ἄνδρῳ δημοσίων νοταρίων Στρατηγοπούλου τοῦ πρεσβυτέρου καὶ Ἀντώνη Ἀθηναίου. Στρατηγόπουλος ὁ πρεσβύτερος ὑπῆρξεν, ὡς εἶδομεν, νοτάριος ἐν Ἄνδρῳ καθ' ὃν χρόνον ἡγεμόνευε τῆς νήσου ὁ Κορσῖνος Γ' Σομμαρίπας (1523—1539), ἐν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ δὲ συντασσομένοις ἐγγράφοις ἐπιμελῶς πάντοτε ἐφρόντιζε νὰ σημειώνη ὅτι ἦτο «δημόσιος ὑπὸ βασιλικῆς ἐξουσίας νοτάριος».

Φαίνεται δὲ ὅτι τὸ ἀξίωμα τοῦ νοταρίου ἀπέτεμον οἱ Φράγκοι δυνάσται καὶ εἰς Ἑλληνας ἰθαγενεῖς ἀπολαύοντας φραγκικῆς ἰσοπολιτείας, καὶ πιθανώτατα τοῦτο ὑπῆρξεν ἡ μόνη δημοσία θέσις, εἰς τὴν ὁποίαν ἠδύναντο ν' ἀποβλέψωσιν οἱ Ἕλληνες κατὰ τὸ διάστημα τῆς φραγκικῆς κυριαρχίας (2). Καὶ ἐνίστε, ὡς ἐὰν ἦτο φέουδον ἀνήκον εἰς ὠρισμένην οἰκογένειαν, τὸ ἀξίωμα τοῦ νοταρίου μετεδίδοτο ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱὸν κληρονομικῶς. Ἔτσι ἐν Ἄνδρῳ βλέπομεν τὸν υἱὸν Στρατηγόπουλον διαδεχόμενον τὸν πατέρα του εἰς τὸ ἀξίωμα. Ὑπογράφεται ρητῶς: Ἐ γ ὦ ἰ ω ἄ ν ν η ς σ τ ρ α τ η γ ὀ π ο υ λ ο ς ν ο τ ἄ ρ ι ο ς υ ἱ ὸ ς τ ο ῦ π ο τ ἔ κ υ ρ ῖ ο υ μ ο υ σ τ ρ α τ η γ ο π ο ῦ λ ο υ ν ο τ ἄ ρ ι ο υ. Τοιαῦτα παραδείγματα κληρονομικῶν νοταρίων ἔχομεν καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Λεβαδείᾳ (3). Συνήθουν δ' ἐνίστε ἐπὶ φραγκοκρατίας οἱ νοτάριοι καὶ καθήκοντα κριτῶν (4).

Κατηρίσθη δ' ὁ θεσμὸς τῶν νοταρίων ἐπὶ βενετοκρατίας κατὰ τὸ παραδειγμα τῶν Βυζαντινῶν κληρονομησάντων τοῦτον, ὡς εἶδομεν, παρὰ τῶν Ρωμαίων. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ μεγάλη ὑπάρχει ὁμοίότης τῶν τύπων καὶ τῶν φράσεων ἀκόμη τῶν ἐπὶ βενετοκρατίας ἑλληνικῶν συμβολαίων πρὸς τὰ βυζαντινὰ τοιαῦτα (5).

1) [Α Κορσῆ], Ἄτακτα τ. Α', σ. 218 καὶ τ. Ε', σ. 245.

2) A. Rubio Y Lluich, Ὁ πολιτισμὸς καὶ ἡ γλῶσσα τῶν Καταλωνῶν ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὴν ΙΔ' ἑκατονταετηρίδα. Περιοδικὸν «Ἀρμονία», ἔτος 1900, σ' 279.

3) Τάσσοϋ Δ. Νεροῦτσος, ἐν «Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος», τ. Δ', σελ. 171—Δ. Γρ. Καμπούρογλου, Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων, τ. Α', ἐν Ἀθήναις 1889, σ. 169.

4) Σπ. Π. Λάμπροϋ, Δουκικὸν γράμμα Ἰακώβου Κρίστου Β' ἐν «Νέῳ Ἑλληνομνήμονι», τ. Δ' (1907), σ. 470.

5) Zachar. von Lingenthal ἐν «Βυζαντινῷ Δελτίῳ», ἔτος 1893, σ. 177 κ. ἐ.—Κ. Ν. Σάθθα, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, τ. Σ', σ. 607 κ. ἐ.—Μανουὴλ Ι. Γεδεών, Βυζαντινὰ συμβόλαια, ἐν «Βυζαντινῷ Δελτίῳ»,

Ἰγνη νοταρίων ἐν Ἄνδρῳ ἐπὶ τουρκοκρατίας ἐλάχιστα διασώζονται, διότι τὸ προνόμιον τοῦ συντάσειν συμβόλαια κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τοῦ ἔθνικοῦ ἡμῶν βίου εἶχον ἐν Ἄνδρῳ οἱ λογιώτεροι τῶν προκρίτων, τῶν ἐν Ἄνδρῳ καλουμένων Ἀρχόντων, καὶ οἱ κληρικοί, μὴ περιβαλλόμενοι πρὸς τοῦτο ὑπὸ εἰδικοῦ ἀξιώματος. Ὁ κυριώτερος λόγος ἔνεκα τοῦ ὁποίου εἰς πολλὰ ἐν Ἄνδρῳ κτήματα ὑπάρχουν ἐλαιόδενδρα ἀνήκοντα εἰς διαφόρους ἐκκλησίας εἶνε ὅτι οἱ ἱερεῖς συντάσσοντες τὰς διαθήκας προέτρεπον τοὺς διαθέτας νὰ καταλείπωσι καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς ἐνορίας των διὰ τὸ λάδι της ἐν ἡ δύο λάινα (1), ἀναλόγως τῆς περιουσίας ἐκάστου. Ἐὰ ἐλαιόδενδρα ταῦτα λέγονται ἐν Ἄνδρῳ ξωνάυλια (2). Σημειωτέον ὅτι καὶ ἐν Ζακύνθῳ πολλοὶ τῶν ἱερέων ἦσαν καὶ νοτάριοι (3).

Ἐὰ παρὰ τῶν ἱερέων καὶ τῶν ἀρχόντων συντασσόμενα συμβόλαια κατετίθεντο πρὸς φύλαξιν παρ' αὐτοῖς, ὁσάκις δὲ οἱ συμβαλλόμενοι εἶχον ἀνάγκην νὰ προστρέξωσιν εἰς τὰ συμβόλαια ταῦτα ἔπρεπε νὰ φέρωσι καὶ τὸ ἄρμόζον φιλοδώρημα (πεσκέσιον).

Παρὰ τῷ γράφοντι ἀπόκεινται ἀνδριακά τινα συμβόλαια συνταχθέντα ἐπὶ τουρκοκρατίας ὑπὸ εἰδικῶν ἐν τῇ νήσῳ νοταρίων, οὔτινες ἐκαλοῦντο νοδάριοι καὶ κατὰ περιόδους ἀναφύονται. Ἀλλὰ περὶ τούτων διαλαμβάνομεν ἐκτενέστερον ἐν εἰδικῇ περὶ νοταρίων μελέτῃ, προσεχῶς, ἐὰν ἡ υἰγεία ἡμῶν τὸ ἐπιτρέψῃ, δημοσιευομένη.

Οἱ ἱερεῖς ἐν Ἄνδρῳ ἐκ πωλαιᾶς συνηθείας ἐξηκολούθουν νὰ συντάσσωσι τὰ διὰ πᾶσαν τῶν κατοίκων συναλλαγὴν ἀπαιτούμενα ἔγγραφα καὶ πολὺ μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἐλευθέρου κράτους, ὅτε τὰ καθήκοντα ταῦτα εἶχον ἤδη ἀνατεθῆ εἰς ἐπὶ τούτῳ ταχθέντις ὑπὸ τῆς πολιτείας λειτουργούς. Συνεπεία δὲ παραπόνων τῶν ἐνδιαφερομένων καὶ διότι τοῦτο συνεπήγετο καὶ ἄλλα ἄτοπα, ἡ Ἱερά Σύνοδος τῷ 1835 δι' ἐπὶ τοῦτο διαταγῆς αὐτῆς ἀπηγόρευσεν εἰς τοὺς κληρικούς τῆς νήσου νὰ μετέρχωνται συμβολαιογραφικὰ ἔργα.

ἔτ. 1896, τεῦχ. Α'.—Θ. Φιλαδέλφεις, Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν, τ. Β', σ. 232.—Δ. Γρ. Καμπούρογλου, Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων, τ. Γ', σ. 19 κ. ε.—Α. Μομφερᾶτος, ἐν «Παρνασσῷ», τ. 1Δ', σ. 489.

1) Λάινα ὀνομάζονται ἐν Ἄνδρῳ τὰ ἐλαιόδενδρα.

2) Ξωνάυλια=ἔξω τῆς ἀθλῆς, ἀλλότρια. Λάινα μεμονωμένα εἰς διάφορα περιβόλια, ἀνήκοντα ἐκ κληροδοσίας εἰς ἐκκλησίας. Βλ. Δ. Π. Πασχάλη, Ἄνδριακὴν Γλωσσάριον, σ. 92.

3) Ν. Κατραμῆ, Φιλολογικά Ἀνάλεκτα Ζακύνθου, σ. 326.